

«ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»
ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

ΕΚΘΕΣΗ
ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΚΡΗΤΗΣ
ΙΣΕΡΟ ΣΙΥΡΑΝ ΤΟΥ 1639

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑ' ΤΟΜΟΥ (ΤΕΥΧ. ΙΙ)

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ 1969

Ἀνάμεσα στὶς ἐκθέσεις τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν καὶ τῶν Δουκῶν τῆς Κρήτης, ποὺ μὲ προθυμία μοῦ ἔστειλε προπολεμικὰ σὲ χειρόγραφα τὸ Instituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, μὲ πρωτοβουλία τοῦ τότε προέδρου του, καθηγητῆ καὶ γερονσιαστῆ, ἀξέχαστου φίλου Luigi Messedaglia, εἶναι καὶ ἡ ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ στοὺ «Βασίλειο τῆς Κρήτης», κατὰ τὰ ἔτη 1638 - 39, Isero Civran.

Ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις αὐτὲς ἔχω μέχρι σήμερα δημοσιεύσει :

I. Στὴ σειρά τῶν Μνημείων τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας :

1. Τὴν ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Zuanne Mocenico τοῦ 1589, στὸν I τόμο τῶν Μνημείων, τὸ 1940.
2. Τὴν ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Francesco Morosini τοῦ 1629, στὸ II τόμο, τὸ 1950.
3. Τὴν ἐκθεση τοῦ Filippo Pasqualigo, Capitano di Candia e Provveditor della Canea τοῦ 1594 στὸν III τόμο, τὸ 1953.
4. Τὴν ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Benetto Moro τοῦ 1602, στὸν IV τόμο, τὸ 1956.

II. Στὰ Κρητικὰ Χρονικά :

1. Τὴν ἐκθεση τοῦ Δούκα τοῦ Κρήτης Zuanne Sagredo τοῦ 1604, «Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. Γ' (1949), σελ. 519 κ. ἔξ.
2. Τὴν ἐκθεση τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης Dolfen Venier τοῦ 1610, «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Δ' (1950), σελ. 319 κ. ἔξ.

Οἱ ἐκθέσεις τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν καὶ Δουκῶν, ἂν καὶ εἶναι γραμμένες ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους διοικητικοὺς Βενετοὺς ἄρχοντες καὶ ἐκφράζουν, φυσικά, τὶς ἐπίσημες ἀπόψεις τοῦ κυριάρχου καὶ συνεπῶς εἶναι μονομερεῖς, ἔχουν πολὺ μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης. Μέσα ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῶν ἐπισήμων αὐτῶν ἐγγράφων διαφαίνεται πολὺ καθαρὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ, ἡ οἰκονομικὴ, ἡ πολιτιστικὴ, ἡ θρησκευτικὴ κλπ. κατάστασις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ συνεπῶς συμβάλλουν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐπίσημο ἐγγράφο, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλες πηγές, στὴ διερεύνησι τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου κατὰ τὴ μακροαῖωνα βενετοκρατία.

Ἡ δημοσιευομένη ἐδῶ ἐκθεση τοῦ Isero Civran (γραμμένη τὸ 1639 δηλαδὴ μόλις 6 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων) περιλαμ-

βάνει πολλά καὶ πολύτιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς πολυτάραχης ἐκείνης ἐποχῆς, στίς παραμονὲς τῆς εἰσβολῆς, τὴν ὁποία διαισθάνεται ὁ ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τῆς Βενετίας. Ὁ Civran εὐχεται στὸ «Θεὸ μὲ τὴ μεγάλη καλωσύνη» νὰ ἀποτρέψει τὴν κίνδυνον, ποὺ ἀπειλοῦσε σοβαρὰ τὴν βενετικὴ κυριαρχία στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Στήριγμα μοναδικὸ καὶ σπουδαιότατο τῆς Βενετίας ἐκεῖ ἦταν τὸ «Βασίλειο τῆς Κρήτης» καὶ ἡ ἀπώλειά του ἐσήμαινε τὴ διάλυση τῆς κυριαρχίας αὐτῆς.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ ἀνακάλυψη ἀπὸ τοὺς Πορτογάλλους θαλασσοπόρους τοῦ δρόμου πρὸς τὴς Ἰνδίες τὸ 15ο αἰῶνα εἶχε σημαντικὰ ζημιώσει τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς Βενετίας στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὸ ἄστρο τῆς θαλασσοκρατορίας της στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο εἶχε κλίνει πρὸς τὴ δύση του. Ἀλλὰ ἡ ἀπώλεια τῆς Κρήτης ὑπῆρξε ἡ χαριστικὴ βολὴ τῆς βενετικῆς ἐπιρροῆς στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Ἡ ἔκθεσις τοῦ Civran, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ ἄλλες, ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὸν εἰδικὸ ἀντιγραφέα τοῦ Ἰνστιτούτου C. Zangirolami. Δυστυχῶς δὲν σημειώνει στὸ ἀντίγραφό του οὔτε τὸ foglio οὔτε τοὺς στίχους. Δὲν μπόρεσα νὰ κάμω ἀντιβολὴ μὲ τὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ ἡ ἀντιγραφή φαίνεται ἄψογη καὶ πιστεύω πὼς εἶναι ἀκριβής.

Archivio di Stato di Venezia (V.A.S.) Relazioni LXXX.

RELAZIONE

DE S.r ISEPO CIVRAN TORNATO DI Prov r GEN.I DI CANDIA

Obligano, li prudentissimi antichi instituti di questo Eccmo Senato, me Iseppo Civran, ritornato di Provr Genl in Candia, a rifferir in Scrittura li particolari tutti del medesimo Regno, concernenti il publico interesse; nel quale havendo impiegato ogni mia debolezza, per il corso di quasi tre anni, nelle più travagliose congiunture, che da molto in qua, si siano sperimentate, in quelle parti; con incontri di somma consideratione, per le aperte proteste

ΕΚΘΕΣΗ

ΤΟΥ κ. ISEPO CIVRAN ΤΕΩΣ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΚΡΗΤΗΣ

Οἱ σοφότατοι παλαιοὶ κανονισμοὶ τῆς ἐξοχότατης αὐτῆς Γερουσίας ὑποχρεώνουν ἐμένα τὸν Isepo Civran ποὺ ἐπέστρεψα ἀπὸ τὴν Κρήτη, ὅπου ὑπηρέτησα Γενικὸς Προβλεπτῆς, νὰ ἀναφέρω ἐγγράφως ὅλες τὶς λεπτομέρειες τοῦ βασιλείου ἐκείνου, ποὺ ἀφοροῦν τὸ δημόσιο συμφέρον. Σ' αὐτὸ ἀφιέρωσα τὶς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις, σὲ διάστημα σχεδὸν τριῶν χρόνων, γιὰ τὶς πρὸ βασανιστικῆς ὑποθέσεις, ποὺ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἔχουν παρατηρηθῇ στὰ μέρη ἐκεῖνα. Μὲ περιστάσεις πολὺ

del Turco, et minaccie de Barbari, senza riguardo alcuno a pericolo, patimento, o fatica, cavando forza dalla necessità; nulla smarendomi l'eminenza de grandi pericoli, m'è riuscita per certo, la carica, grave, pesantissima, eccedente di molto, alla picciolezza de miei talenti, quali si siano però, sempre impiegati di buon cuore; antepoendo il publico beneficio, l'indennità, et sicurezza de suditi, ad ogni mio più grande interesse, alla stessa propria salute, di molto pregiudicata, per non dir affatto perduta, come ben manifesti ne apparono i testimonij, ed haverei havuto anco a somma gloria, l'occasione di sacrificar, questi ultimi giorni di mia vita, in servitio, et vantaggio della Patria, dell' Eccze We.

Devo però darle conto, della qualità, et quantità delle genti, militie da piedi, e da Cavallo, pagate, et ordinarie del Regno, delle Fortezze, Arsenali, Vittuarie, Porti, posti, et oltre simili; de quali, sendone anco la Sertà V., stata abundantemente informata, da molti prudentissimi precessori; et da gli Eccmi Illmi Inquisitori ultimamente ritornati, con ogni più desiderata puntualità: basterà a me di andarli superficialmente raccordando, per non aggravar di soverchio

δύσκολες λόγῳ τῶν διαμαρτυριῶν τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἀπειλῶν τῶν Βαρβάρων, δίχως νὰ λαμβάνω ὑπ' ὄψει μου τὰ βάσανα καὶ τοὺς κόπους, ἀντλώντας δυνάμεις ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, δίχως νὰ ταράσσομαι γιὰ τοὺς ἐπικείμενους μεγάλους κινδύνους, βρῆκα τὴν ἐντολὴ σοβαρῆ, ἐξαιρετικὰ βαρεῖα καὶ πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ τὶς ἀσθενικὲς μου δυνάμεις, τὶς ὁποῖες ὁμῶς διέθεσα ὁλόψυχα, προτάσσοντας τὴ δημόσια ὠφέλεια, τὴν ἱκανοποίησι καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν ὑπηκόων, πρὶν ἀπὸ κάθε μεγαλύτερο ἀτομικὸ μου συμφέρον, καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑγεία μου, ποὺ τόσο ἐβλάβη, γιὰ νὰ μὴν πῶ πῶς χάθηκε τελείως, ὅπως τόσο ἐκδηλα δεῖχνουν τὰ συμπτώματα καὶ θὰ θεωροῦσα ἀκόμη σὰν ὑπέριστα δόξα τὴν εὐκαιρίαν νὰ θυσιασθῶ, τὶς τελευταῖες αὐτὲς ἡμέρες τῆς ζωῆς μου, γιὰ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ὠφέλεια τῆς Πατρίδας καὶ τῶν ἐξοχοτήτων σας.

Γι' αὐτὸ ὀφείλω νὰ σᾶς ἀναφέρω γιὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα τοῦ λαοῦ, τοῦ στρατοῦ, τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ, τοῦ μισθοφορικοῦ καὶ τοῦ τακτικοῦ τοῦ Βασιλείου, γιὰ τὰ φρούρια, τὰ ναυπηγεῖα, τὰ πολεμεφύδια, τὰ λιμάνια, τοὺς τόπους καὶ τὰ ἄλλα παρόμοια, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχει πληροφορηθεῖ ἡ Γαληνότητά σας πλήρως ἀπὸ πολλοὺς σοφότατους προκατόχους, καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξοχώτατους ἐξεταστὲς, ποὺ ἐπέστρεψαν τελευταῖα, μὲ κάθε ἄλλη περισσότερο ἐπιθυμητὴ ἀκρίβεια. Ἐγὼ θὰ ἀρκεστῶ νὰ τὰ ὑπενθυμίσω ἐπιφανειακά, γιὰ νὰ μὴν προσθῆσω περισσα ἀνία στὴν ἐξοχώτατη αὐτὴ Γερουσία, ποὺ ἔχει πο-

tedio, quest 'Eccmo Senato, nella multiplicità d'altri gravissimi affari. fondando i miei discorsi, ne capi di maggior importanza, e più essenziali; de bisogni del Regno, dell' offese, e diffese, delle fortificationi necessarie alla sua sicurezza, per preservarlo d' attacchi de' Corsari non solo, ma da potenti Armate; materia relevantissima, e degna del prudente riflesso dell' Eccze W: et di celere espedito compenso.

In quattro Territorij resta diviso il Regno; Candia Città metropoli, con territorio fertile, popolato più di tutti, abontante d' ogni sorte di biade, de quali anco molte volte, se ne sumministra a gl' altri.

Canea Città principale; Territorio grande, montuoso però e scarso de grani.

Rettimo, seben più ristretto, meglio habitato, e coltivato, sottoposto però sempre al mancamento di biade.

Scittia, ultima parte del Regno; Territorio ristretto, dishabitato, sterilissimo, che per l'ordinario allimento, tiene continuo bisogno dell' aiuti esteri.

Questi Territori sono divisi in Castelli; Otto in Candia, con ca-

λύπλευρες ἀπασχολήσεις γιὰ σοβαρότερες ἄλλες ὑποθέσεις. Στὴν ἔκθεσὶ μου θὰ περιορισθῶ στὰ κεφάλαια τὰ περισσότερο σπουδαῖα καὶ περισσότερο οὐσιώδη: στὶς ἀνάγκες τοῦ Βασιλείου, στὴν ἐπίθεσις καὶ στὴν ἀμυνα, στὶς ὁχυρώσεις τὶς ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ Βασιλείου καὶ γιὰ τὴν προστασία του ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις ὅχι μόνο τῶν κουρσάρων, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρῶν στόλων· θέμα σπουδαιότατο καὶ ἀντάξιο τῆς προνοητικῆς σκέψης τῶν ἐξοχότητων σας καὶ τῆς γρήγορης καὶ ἁμεσης ἐνεργείας.

Τὸ Βασίλειο διαιρεῖται σὲ τέσσερα διαμερίσματα: τὴν πόλιν τοῦ Χάντακα, τὴ μητρόπολιν μὲ τὴν γόνιμην περιοχὴν, τὴν πὺδ πυκνοκατοικημένην ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες, πλούσια σὲ κάθε εἶδος δημητριακῶν, ποὺ πολλὰς φορὲς προμηθεύει καὶ στὰ ἄλλα διαμερίσματα.

Τὰ Χανιά, πόλιν σπουδαία. Διαμέρισμα μεγάλο, μὰ ὀρεινὸ καὶ φτωχὸ ἀπὸ σιτηρὰ.

Τὸ Ρέθυμνο, ἂν καὶ εἶναι πὺδ περιορισμένο εἶναι πὺδ καλὰ κατοικημένο καὶ καλλιεργημένο, ἀλλὰ ὑποφέρει πάντα ἀπὸ ἔλλειψιν δημητριακῶν.

Τὴ Σητεία, τελευταῖο κομμάτι τοῦ Βασιλείου. Διαμέρισμα περιορισμένο, ἀραιοκατοικημένο, πολὺ ἄγονο, πού, γιὰ τὴ συνηθισμένη διατροφή ἔχει ἀνάγκη συνεχῶς ἐξωτερικῆς βοήθειας.

Τὰ διαμερίσματα αὐτὰ διαιροῦνται σὲ καστέλια: ὀχτὼ στὸ Χάν-

sali 478, anime 110.527. Canea quattro, con anime 65.642, in casali 291, Rettimo tre, con casali 175, anime 58.138. Scittia, compreso Gerapetra 76 casali, 19.733 anime; che summano in tutto anime 254.040¹, trenta e più mille d'avantaggio dell' ultime descrittioni; Capitale considerabile accresciuto alla Sertà V.

Da questo numero d' anime, detratte le donne, vecchi, puti, inhabili, si cavano gente da fattione 78.800² in circa, che sono ripar-

τακα μὲ 478 χωριά καὶ 110.527 ψυχές· τέσσερα στὰ Χανιά μὲ 65.642 ψυχές σὲ 291 χωριά· τρία στὸ Ρέθυμνο μὲ 175 χωριά, καὶ 58.138 ψυχές. Ἡ Σητεία, μὲ τὴ Γεράπετρα, χωριά 76, ψυχές 19.733, ποὺ γίνονται συνολικὰ 254.040 ψυχές·¹ Περισσότερες ἀπὸ τριάντα χιλιάδες παραπάνω ἀπὸ τὴν τελευταία ἀπογραφή· κεφάλαιο τῆς Γαληνότητάς σας σημαντικὰ αὐξημένο.

Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ αὐτὸ τῶν ψυχῶν, ἅμα ἀφαιρεθοῦν οἱ γυναῖκες, οἱ γέροι, τὰ παιδιὰ καὶ οἱ ἀνίκανοι, μένουν ἄνδρες γιὰ δουλειὰ 78.000² περίπου, ποὺ ὑποδιαιοῦνται σὲ προνομιοῦχους, σὲ στρατευμένους καὶ σὲ

¹) Ἡ πὶδ παλιὰ γνωστὴ μας ἀπογραφή τῶν χωριῶν καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης ἔγινε τὸ 1574 - 75 ἀπὸ τὸν Γενικὸ Προβλεπτῆ Giacomo Foscariini «μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ λεπτολογία» ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὴν ἐκθεσὶς του: «descriptione che ho fatto fare più minutamente è stato possibile». Biblioteca Marciana, Mss. Ital. Cl. VII, No 631a/7476. fo 70r.

Σύμφωνα μ' αὐτὴ ἡ Κρήτη εἶχε τότε 16 καστέλια, 1070 χωριά 219000 κατοίκους.

Τὸ 1577 ἔχομε τὴν ἀπογραφή τοῦ Francesco Barozzi, ποὺ ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὶς του τὰ ὀνόματα τῶν χωριῶν. Σύμφωνα μ' αὐτὴ ἡ Κρήτη εἶχε τότε 17 καστέλια 1066 χωριά, 183798 κατοίκους. (Βλ. Fr. Barozzi, Descrittione dell' Isola di Creta fo 21v - 31r. Bibliothèque Nationale de Paris, Fonds Italien No 384).

Τὸ 1583 ἔχομε τὴ λεπτομερέστατη ἀπογραφή τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα, ποὺ ἀναφέρει τὰ χωριά ὀνομαστικὰ μὲ τοὺς κατοίκους των. Σύμφωνα μ' αὐτὴ ἡ Κρήτη εἶχε 1083 χωριά καὶ 206934 κατοίκους. (Βλ. Pietro Castrofila- ca, Libro de Informattion ecc. Biblioteca di San Marco, Mss. Ital. Cl. VI, 156/6005 K 105, 140, 177, 240).

Τὸ 1589 ἔχομε τὴν ἀπογραφή τοῦ Zuanne Mocenigo. Σύμφωνα μ' αὐτὴ ἡ Κρήτη εἶχε 1087 χωριά καὶ 208000 κατοίκους. (Βλ. Στ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας τ. I, σ. 12).

Τὴν ἴδια περίοδο ἔχομε μιὰ ἄλλη ἀπογραφή, ποὺ ἔγινε ὅταν πέρασε ἡ ἐπι- δημία τῆς πανούκλας τοῦ 1592, δηλαδὴ γύρω στὰ 1594 - 1595. Σύμφωνα μ' αὐτὴ ἡ Κρήτη εἶχε 1029 χωριά καὶ 203123 κατοίκους. (Βλ. Στ. Σπανάκη, Στα- τιστικὲς εἰδήσεις περὶ Κρήτης τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰ. Κρητ. Χρον. IB, σ. 321).

²) Ὁ Fr. Basilicata ἀναφέρει 67052 «genti da fatti di tutto il Regno». (Βλ. Στ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας, τόμ. V, σ. 141).

titi, in Privileggiati, Cernide, e Angarici; descritti in libri, rollati a parte, con ogni miglior ordine, o regola, accio senza difficoltà si possi, a tempi, et occorrenze, riveder la quantità, e qualità loro.

Li Privileggiati non hanno altro obbligo, che di servir par huomeni da Spada, nel tempo d' Armare; d' assistere alle guardie delle Marine, et certe altre funtioni simili.

Le Cernide sono partite sotto Collonelli, sei in Candia, due a Rettimo, due alla Canea, quali restano decorati, d'una Colana d' oro, per valore di cento ducati, doppo il servitio di cinque anni. Questi poi sono sotto l' obediencia de Governatori spediti dalla Sertà V., da cui sono disciplinate, come pur quelle de territorij; et li Privileggiati da loro Capitani, et offitiali, nei tempi, che non assistono alle guardie delle Marine, et sono anco visitate ogni anno dal Sopraintendente, et rassegnate con mostra generale, con l' intervento de publici rapresentanti, et con tutti li migliori ordini e regole.

Li Angarici, che servono con obbligo della galera, sono in numero di 38 m[ila] in circa; A questi si devono usar tutte le agevolezze possibili, perche ben grave, et insoportabile riesce loro l' aggravio, d' abandonar le proprie case, moglie, figlioli, per andar al servitio,

ἀγγαρικούς, καταγραμμένους σὲ βιβλία, χωριστά, μὲ τὴν καλύτερη τάξη καὶ κανόνα, ὥστε, δίχως δυσκολία, νὰ μπορεῖ κανεὶς, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ ἐλέγξῃ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητά τους.

Οἱ προνομιῶχοι δὲν ἔχουν ἄλλη ὑποχρέωση παρὰ μόνο νὰ ὑπηρετοῦν σὰν ἄνδρες τοῦ σποθιοῦ τὴν περίοδο τοῦ ἐξοπλισμοῦ, γιὰ νὰ βοηθοῦν τὶς βάρδιες τῶν παραλίων καὶ σὲ ἄλλες παρόμοιες ἐργασίες.

Οἱ στρατευμένοι κατανέμονται ὑπὸ τοὺς συνταγματάρχες, ἔξι στὸ Χάντακα, δυὸ στὸ Ρέθυμνο, δυὸ στὰ Χανιά, ποὺ παρασημοφοροῦνται μὲ χρυσὸ περιδέραιο ἀξίας ἑκατὸ δουκάτων ὕστερα ἀπὸ πεντάχρονη ὑπηρεσία. Αὐτοὶ εἶναι ὑπὸ τὶς διαταγὲς τῶν διοικητῶν ποὺ ἔστειλε ἡ Γαληνότητά σας, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι ἐπίσης καὶ ἐκεῖνοι τῶν διαμερισμάτων. Καὶ οἱ προνομιῶχοι εἶναι ὑπὸ τὶς διαταγὲς τῶν καπιτάνων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τους τὴν περίοδο ποὺ δὲν ὑπηρετοῦν σὲ τὶς βάρδιες τῶν παραλίων, καὶ ἐπιθεωροῦνται κάθε χρόνο ἀπὸ τὸν ἐπιθεωρητὴ σὲ γενικὴ ἐπίδειξη, παρουσίᾳ δημοσίων ἀντιπροσώπων μὲ τὴν καλύτερη τάξη καὶ κανόνες.

Οἱ ἀγγαρικοὶ ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετοῦν σὲ τὶς γαλέρες εἶναι περίπου 38 χιλιάδες. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ δίδονται ὅλες οἱ δυνατὲς εὐκολίες, γιατί ἡ ἐπιβάρυνσή τους εἶναι ἀβάστακτη. Ἐγκαταλείπουν τὰ σπιτία τους, τὶς γυναῖκες τους, τὰ παιδιά τους, γιὰ νὰ πᾶνε

di che mostrano gran sentimento, et per sottrarsene, vendono ogni loro havere, affine di poter mattere un andiscaro, quando le tocca la sorte, che non le viene permesso, se non in caso di manifesto bisogno. Et veramente nessuno altro Prencipe del Mondo, impar-tisse a sudditi l' aggraviò della galera³, che per ciò se ne rissentono grandemente, et meritano in ricompensa ogni miglior trattamento; perche dal loro servitio dipende, e dipenderà sempre, la preservatione, et mantenimento del Regno; mentre in poche settimane l' Eccze W. possono metter insieme, grosso numero di galere, senza alcun incommodo, et con quelle portar li rinforzi, et aiuti dove ricerca il bisogno; Ne io ho pretermesso alcun mezo, per renderli sodisfatti al maggior segno, che per ciò facile di continuo mi è riuscito l' armamento; se bene in numero grande, di lungo tempo non praticato.

στην ὑπηρεσία, γιὰ τὴν ὁποία δείχνουν μεγάλο μῖσος, καὶ γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση αὐτὴ πωλοῦν ὅ,τι ἔχουν, γιὰ νὰ βάλουν ἓνα ἀντικαταστάτη, ὅταν κληρώνονται, πράγμα ποὺ δὲν τοὺς ἐπιτρέπεται παρὰ μόνο σὲ περίπτωση ἀπόλυτης ἀνάγκης. Καὶ πραγματικὰ κανένα ἄλλο κράτος τοῦ κόσμου δὲν ἀναθέτει στοὺς ὑπηκόους του τὴν ἐπιβάρυνση τῆς γαλέρας³, καὶ γι' αὐτὸ ὑποφέρουν καὶ ἀξίζουν καλύτερη μεταχείριση· γιὰτὶ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τους ἐξαρτᾶται καὶ θὰ ἐξαρτᾶται πάντα ἡ διαφύλαξη καὶ ἡ κατοχὴ τοῦ Βασιλείου, ἀφοῦ μέσα σὲ λίγες ἐβδομάδες οἱ ἐξοχότητές σας θὰ μποροῦν νὰ συγκεντρώσουν μεγάλο ἀριθμὸ γαλερῶν δίχως καμιά δυσκολία, καὶ μ' αὐτὲς νὰ δώσουν τίς ἐνισχύσεις καὶ τὴ βοήθεια ἐκεῖ ποὺ θὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη. Καὶ ἐγὼ δὲν παρέλειψα κανένα μέσο γιὰ νὰ τοὺς ἱκανοποιήσω ὅσο μπορούσα περισσότερο. Καὶ τοῦτο μὲ διευκόλυνε στὸ νὰ ἐπιτύχω τὸν ἐξοπλισμό, ἂν καὶ ἀπὸ πολὺν καιρὸ δὲν εἶχε ἐφαρμοσθῇ γιὰ μεγάλο ἀριθμὸ πλοίων.

³) Σὰν κωπηλάτες στὶς γαλέρες ἡ *κάτεργα*, ὅπως τὰ ἔλεγαν οἱ Βυζαντινοί, χρησιμοποιοῦσαν ἀρχικὰ τοὺς κακούργους καὶ κακοποιοὺς καταδίκους, τοὺς ὁποίους ἔδεναν στοὺς πάγκους μὲ ἀλυσίδες ἀπὸ τὰ πόδια. Ἡ ζωὴ τους, κίτω ἀπὸ τέτοιες συνθῆκες καὶ τὴ μάστιγα τοῦ κελουστῆ, μὲ διατροφή ἄθλια καὶ ἐλλιπέστατη, ἦταν φρικτὴ καὶ λίγοι ἐπιζοῦσαν. Ἀλλὰ οἱ κατάδικοι δὲν ἦταν τόσοι, ὥστε νὰ ἐπαρκοῦν γιὰ τοὺς στόλους τῆς θαλασσοκράτειρας Βενετίας, καὶ ἐπεστράτευσεν τοὺς χωρικοὺς τῶν κατεχομένων χωρῶν. Στὴν Κρήτη ἐξοπλιζόνταν κάθε χρόνο 4 γαλέρες, καὶ σὲ κάθε μιὰ ὑπηρετοῦσαν 100 κωπηλάτες. Ὑπῆρχε παροιμία ποὺ ἔλεγε: Ὅταν στὴν Κρήτη γεννᾶται ἓνας χωρικός γεννᾶται ἓνας γαλεότος». (Βλ. Σ. Σπανάκη. Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας, I, 23). Ἡ ὑπηρεσία στὸ *κάτεργο* ἦταν τόσο ἀπεχθής, ὥστε ἄλλοι ἐφευγαν στὰ βουνὰ καὶ ἄλλοι πωλοῦσαν τὰ ὑπάρχοντά τους γιὰ νὰ πληρώσουν ἀντικαταστάτες τοὺς τοὺς λεγόμενους «ἀντισκάρους».

Anco ad una Angaria di sei giorni all' anno, restano sottoposti, dalla quale però molti sono esentati, per terminatione de Eccmi Genli, confirmate, et regolate da gli Eccmi ultimi Inquisitori, col pagamento in camera, d' otto perperi, che di poco eccede, tre lire di questa moneta; Contributione, che sebene pare insensibile, in riguardo però della povertà, e miseria de sudditi, nella difficoltà di fare il denaro contante, grave, insopportabile riesce, a segno che la maggior parte, per non dir tutti, cadono in pena, che poi con le pignore, spese, et altre gravezze de ministri, s' accresce di maniera la summa, che sono necessitati, lasciarsi vender li pegni; ciò è il proprio letto, o restito⁴, con loro total ruina, e discontento universale. Onde riverentemente raccorderei, che dalla Sertà V. fosse levato questo pregiudizio, col commettere che tutti indifferentemente fossero sottoposti all' Angaria personale; quando il bisogno ricerca, compartendo li Castelli tutti vicendevolmente, uno doppio l' altro, con giro continuo; non esentando altrimenti li Casali, o luochi, ma più tosto le persone commode in spetialità; quando siano in stato

Εἶναι ἐπίσης ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουν μιὰ ἐξαήμερη ἀγγαρεία τὸ χρόνο, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁμως πολλοὶ ἔχουν ἐξαιρεθῇ μὲ ἀπόφαση τῶν ἐξοχολάτων στρατηγῶν (ποὺ ἐπικυρώθηκε καὶ κανονίστηκε ἀπὸ τοὺς ἐξοχολάτους τελευταίους ἐξεταστές) μὲ τὴν πληρωμὴ στὸ δημόσιο ταμεῖο ὀχτὼ ὑπέρπυρων, ποὺ ἀξίζουν λίγο περισσότερο ἀπὸ τρεῖς λίρες τῆς μονέδας αὐτῆς· φόρος, ποὺ παρ' ὅλο ποὺ φαίνεται ἀνεπαίσθητος, ὅταν ἔχει κανεὶς ἱπ' ὄψει τὴ φτώχεια καὶ τὴ μιζέρια τῶν ὑπηκόων, καὶ τὴ δυσκολία νὰ ἀποκτήσουν μετρητὰ χρήματα, καταντᾷ βαρὺς καὶ ἀβάσταχτος, ὥστε οἱ περισσότεροι, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὅλοι, πέφτουν σὲ πρόστιμο, ὥστε ἔπειτα μὲ τὶς ἐνεχυριάσεις, τὰ ἔξοδα καὶ τὶς ἄλλες ἐπιβαρύνσεις ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ ἀρμόδιοι, αὐξάνεται τὸ ποσὸ τόσο, ποὺ ἀναγκάζονται ν' ἀφήσουν νὰ πουληθοῦν τὰ ἐνέχυρα, δηλαδὴ τὸ ἴδιο τὸ κρεβάτι τους ἢ ρέσιτο⁴ μὲ ὁλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τους καὶ γενικὴ δυσἀρέσκεια. Συνεπῶς συνιστῶ εὐσεβάστως στὴ Γαληνότητά σας νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴ ζημιὰ αὐτῇ, παραγγέλλοντας νὰ ὑπόκεινται ὅλοι στὴν προσωπικὴ ἀγγαρεία, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ καλεῖ, ἀπ' ὅλα τὰ καστέλια κατὰ σειρά, τὸ ἓνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, χωρὶς νὰ ἀπαλλάσσονται τὰ χωριά ἢ οἱ τόποι, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ εὖπορα κυρίως πρόσωπα, ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ καταβάλουν τὸ ἀντισήκωμα, τὸ ὁποῖο πρέπει

⁴) Restito ὑποθέτω ὅτι σημαίνει τὰ λίγα ρούχα, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ στρωμνὴ τοῦ φτωχοῦ χωρικοῦ.

di sodisfar la contributione, che debba esser anco riscossa da ministri con carità, a tempi proprij limitati, perche da queste riscossioni, ne succedono disordini notabilissimi, sempre a danno, e pregiudizio della Sertà V., et de sudditi ancora, come meglio mi esprimo nella risposta a me commessa dall' Eccze W. in questo istesso proposito, per le più proprie resolutioni.

Manteniva la Sertà V. d' ordinario in Regno VI compagnie d'infanteria pagata; due di 25, due di 40 fanti l' una; l'altra con 150, se bene mai arrivano intere: Queste si ripartivano nelle Città, e fortezze, come pur tuttavia s' osserva; se bene in numero maggiore, ritrovandosene di presente 39; assai però deboli, diminuite dalle molte cassationi fatte da me, d' inutili, Casalini, e putti, con mirabile servitio, et grandissimo publico vantaggio. La Summa di tutta questa gente, arrivava alla mia partenza a 3100 fanti in circa, quantità che può bastevolmente supplire al bisogno, quando non vi siano novità: In queste militie sono comprese, nuove Compagnie di Crovati, e Albanesi, con fanti 567; et quattro d' Italiani della condotta de Sr Marchese Bentivoglio, con fanti 393, che sono in tutto, 960: questa militia cagiona confusione nell' altra; rispetto alla pa-

νὰ εἰσπράττεται ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους ὑπαλλήλους μὲ καλὸ τρόπο καὶ σὲ κατάλληλη περίοδο. Γιατὶ μὲ τὶς εἰσπράξεις αὐτὲς προκαλοῦνται ἀνωμαλίες σοβαρότατες, πρὸς ζημία καὶ βλάβη τῆς Γαληνότητάς σας καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ὑπηκόων, ὅπως καλύτερα ἐκθέτω στὴν ἀπάντηση ποὺ μοῦ ἐξηγήθηκε ἀπὸ τὶς ἐξοχότητές σας πάνω στὸ ἴδιο ζήτημα, γιὰ νὰ ληφθοῦν καλύτερες ἀποφάσεις.

Ἡ Γαληνότητά σας διατηροῦσε συνήθως στὸ Βασίλειο 6 λόχους μισθοφορικοῦ πεζικοῦ: δυὸ ἀπὸ 25 καὶ δυὸ ἀπὸ 40 στρατιῶτες καὶ ἄλλους δυὸ ἀπὸ 150, ἂν καὶ ποτὲ δὲν ἦταν πλήρεις. Οἱ λόχοι αὐτοὶ ἦταν μοιρασμένοι στὶς πόλεις καὶ στὰ φρούρια, καὶ τοῦτο τηρεῖται πάντοτε, ἀλλὰ σὲ μεγαλύτερο ἀριθμὸ: σήμερα βρίσκονται 39, ἀλλὰ οἱ λόχοι αὐτοὶ εἶναι πολὺ ἐξασθενημένοι ἀπὸ τὶς πολλὲς ἀπολύσεις ποὺ ἔκανα, ἀνικάνων, χωρικῶν καὶ παιδιῶν, προσφέροντας ἔτσι σπουδαία ὑπηρεσία καὶ μεγάλη ὠφέλεια στὸ δημόσιο.

Τὸ σύνολο τῶν στρατιωτῶν τῶν λόχων αὐτῶν ἦταν, ὅταν ἔφυγα, 3100 περίπου, ἀριθμὸς ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπαρκέσει στὶς ἀνάγκες, ὅταν δὲν συμβῇ τίποτε. Στὸ στρατὸ αὐτὸ συμπεριλαμβάνονται νέοι λόχοι Κροατῶν καὶ Ἀλβανῶν μὲ 567 στρατιῶτες καὶ τέσσερις λόχοι Ἰταλῶν, ὑπὸ τὴν διοίκηση τοῦ κ. Marchese Bentivoglio, μὲ 393 στρατιῶτες, ποὺ γίνονται ὅλοι 960. Ὁ στρατὸς αὐτὸς δημιουργεῖ ζητήματα στὸν

ga maggiore, che per ciò ho più volte riventte racciordato il levarla, spedendo Compagnie nuove, con paga ordinaria, acciò non si vedesse tale pregiudicialissima partialità; oltre che quella gente brava, e sciolta, resta, si può dir, infruttuosa; V. Sertà ha anco deliberato in conformità delle mie istanze; ma non si può essequirlo se prima non capitano i cambij, per non lasciar sprovvedere le piazze; Onde il sollicitarne l'effetto, riuscirà a grandissimo publico vantaggio, prima anco, che la stagione s'avanzi, perche l'invernata poi, incontrano in tempi pessimi; stano molti mesi in viaggio, s'amalano, muorono, con notabilissimo publico pregiudizio.

Anco la gente Italiana, resta di molto migliorata, et ridotte le Compagnie in buon stato, perche oltre la cassatione de poco atti, col sbando delle più vecchie, e deboli, ho havuto modo di rimettere soldati buoni effettivi; et con l'accrescimento della paga, concessagli per benignità di questo Eccmo Senato, possono meglio sostentarsi, prestar il servitio, che si desidera, e che sono obbligati: Onde, come hanno dati ben chiari segni della loro sodisfattione, e contento per così pia, e santa resolutione, così non cessano di be-

ἄλλο στρατό, ἐπειδὴ πληρώνεται περισσότερο. Γι' αὐτὸ πολλὰς φορὰς συνέστησα εὐσεβῶς τὴν κατάργησιν τῆς διαφορᾶς, καὶ τὴν ἀποστολὴν νέων λόχων μὲ συνηθισμένη μισθοδοσίᾳ, γιὰ νὰ μὴν παρουσιάζεται μιὰ τέτοια πολὺ ἐπιζήμια μεροληψία. Ὅς ἀφήσομε ὅτι ὁ γενναῖος καὶ ἐκλεκτὸς αὐτὸς λαὸς παραμένει, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἀχρησιμοποίητος. Ἡ Γαληνότητά σας πῆρε σχετικὴ ἀπόφαση, σύμφωνα μὲ τὶς συστάσεις μου, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτελεσθῇ, πρὶν φθάσουν οἱ ἀντικαταστάτες, γιὰ νὰ μὴ μείνουν τὰ φρούρια δίχως στρατό. Συνεπῶς ἡ ἐπίσπευση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος θὰ εἶναι μέγιστη ὠφέλεια τοῦ δημοσίου, καὶ μάλιστα πρὶν νὰ περάσει ἡ ἐποχὴ, γιὰτὶ τὸ χειμῶνα παρουσιάζονται δυσμενεῖς συνθήκες: πολλοὶ μῆνες ταξίδι, ἀρρώστειες καὶ θάνατοι, ποὺ φέρνουν μεγάλη ζημιὰ στὸ Δημόσιο.

Καὶ οἱ Ἰταλοὶ στρατιῶτες ἔχουν πολὺ βελτιωθῇ καὶ οἱ λόχοι εἶναι σὲ καλὴ κατάστασι· γιὰτὶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπόλυση τῶν ἀκαταλλήλων, τῶν πρὸ γέρον καὶ ἀδυνάτων, εἶχα τὸν τρόπο νὰ ξαναστρατολογήσω στρατιῶτες καλοὺς, δραστήριους, μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ μισθοῦ ποὺ χορηγήθηκε χάριν στὴν εὐμένεια τῆς ἐξοχότατης τούτης Γερουσίας. Ἐτσι μποροῦν νὰ διατρέφονται καλύτερα καὶ νὰ προσφέρουν τὴν ὑπηρεσία ποὺ χρειάζεται καὶ ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ προσφέρουν. Γι' αὐτὸ ἔδωκαν καθαρὰ δείγματα τῆς ἱκανοποίησης καὶ τῆς εὐχαρίστησής των, γιὰ τὴν τόσο φιλόανθρωπη καὶ ἁγία ἀπόφαση καὶ δὲν παύουν νὰ εὐ-

nedire, et esaltare il nome della Sertà V., et dell' Eccze W : Tengo-
no però tuttavia somma neccessità di pagliazzi, schiavine, e tavolaz-
zi, mentre per tal mancamento, dormono sopra la nuda terra, con
grave pregiudizio della loro salute ; ne ho supplicata la provisione
più volte, che se bene dalla publica carità fu deliberata, mai però
è stata essequita ; ottimo servitio riuscirà il commettere l' espeditione
a sollevo, et preservatione delle militie stesse, per le quali, non
stimerei anco fuor di proposito, mandar qualche quantità de pani
bassi, da vestirle, accio nell' altezza de prezzi, ricevessero anco questo
commodo, a loro maggior sollevo, e vantaggio.

Nè sufficiente, nè atto, è il numero de Bombardieri per la mag-
gior parte inhabili, senza pratica, disciplina, o peritia alcuna ; que-
sto procede perche nelle vacanze, che ben spesso succedono, sono
destinate persone della qualità sopraccennata, mentre nella lunga
distanza da questa Città, non così facile riesce l' espedirne de mi-
gliori, alcuni de quali anco, comandati, si trova, che senza andar
al servitio, hanno fatto de Cambij, con introdutione pessima, dan-
nosa, e pregiudiziale ; Come ho diffusamente rappresentato con mie
lettere, et portato anco ad uno ad uno le più distinte informationi,

λογοῦν καὶ νὰ ἐκθειάζουν τὴ Γαληνότητά σας καὶ τὶς ἐξοχότητές
σας. Ὅμως ἔχουν ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ στρώματα, κουβέρτες καὶ ξύ-
λινα κρεβάτια, γιατί, ἀπὸ ἔλλειψη αὐτῶν τῶν εἰδῶν, κοιμοῦνται κατα-
γῆς, μὲ μεγάλο κίνδυνο τῆς υἱείας των. Ἐχὼ ζητήσῃ πολλὰς φορὰς
τὴν προμήθεια αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καί, παρ' ὅλο πὺ ἐγκρίθηκε
ἀπὸ τὸ φιλάνθρωπο Δημόσιο, ὅμως ποτὲ δὲν ἐκτελέσθηκε ἡ ἀπόφασις
αὐτή. Ἀριστες ὑπηρεσίαις θὰ προσφέρῃ ἡ ἀποστολὴ των γιὰ τὴν ἀνα-
κούφιση καὶ διατήρησι τοῦ στρατοῦ, σὶν ὅποιον δὲν κρίνω ἄσκοπο
καὶ ἄκαιρο νὰ σταλεῖ καὶ μιὰ ποσότης μάλλινου ὑφάσματος γιὰ νὰ
ντυθῇ. Αὐτό, μὲ τὴν ἀκρίβεια τῶν τιμῶν, θὰ τοὺς ἔδινε μεγάλη ἀνα-
κούφιση καὶ ὠφέλεια.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν βομβαρδιστῶν δὲν εἶναι ἐπαρκὴς καὶ οἱ βομβαρ-
διστὲς πὺ ὑπάρχουν εἶναι ἀδέξιοι, δίχως ἐμπειρία, δίχως πειθαρχία,
δίχως καμὶ ικανότητα. Αὐτὸ συμβαίνει, γιατί σὶς διακοπές, πὺ πολὺ
συχνὰ γίνονται, χρησιμοποιοῦνται πρόσωπα μὲ τὶς παραπάνω ιδιότη-
τες, ἐπειδὴ δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ σταλοῦν καλύτεροί σὲ τόσο μα-
κρινὴ ἀπόστασι ἀπὸ τὴν πόλιν τούτη. Καὶ ἀπ' αὐτοὺς πὺ στέλνονται
ὑπάρχουν μερικοί, πὺ δὲν πᾶνε σὶν ὑπηρεσία, ἀλλὰ κάνουν συναλ-
λαγές, συνήθεια χείριστη, βλαβερὴ καὶ ἐπιζήμια, ὅπως λεπτομερῶς ἔχω
ἀναφέρει μὲ τὶς ἐπιστολές μου γιὰ κάθε ἓνα ζήτημα ἀπ' αὐτά, ὅπου

a cui mi rimetto, per non multiplicar nel tedio. Non ho però mancato di far, che siano a tempi debiti disciplinati, dal Sopraintendente all' Artellaria, e da Capi, con ogni maggior applicatione; affine renderli fruttuosi et atti al servitio; et nelle vacanze, che sono successe sotto di me, particolarmente nella paga grande de ducati dieci; ho voluto sempre, che l' elettioni, si faccino con tutti li debiti requisiti e circonspectioni, a beneplacito sempre del Magistrato Illmo dell' Artellaria; senza la confirmatione del quale, doppo il corso di sei mesi, cadeva la mia elettione; affine di migliorar in qualche parte quella militia, come negotio che molto importa, perche all' occasione l' inesperienza, o poca pratica d' un Capo, può grandemente pregiudicar a qualsi voglia ben forte Piazza. Ne stimerei improprio, nella difficultà di trovar soggetti atti, che volontieri si portino in quelle parti, quando commettono qualche delitto⁵, far che seguino delle relegationi in Candia, alla Canea, o nelle fortezze, con tutta, o meza paga, per quel tempo che fosse stimato proprio, conveniente alla trasgressione, et di tal modo proveder il Regno di gente esperta, e sufficiente, con molto publico profitto.

παραπέμπω, γὰρ νὰ μὴν ἐνοχλήσω περισσότερο. Δὲν παρέλειψα ὁμῶς νὰ φροντίσω, ὥστε νὰ γίνουν, ὅταν πρέπει, πειθαρχικοὶ ἀπὸ τὸ διοικητὴ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, μὲ κάθε προσπάθεια καὶ ἐπιμέλεια, γὰρ νὰ γίνουν ἀποδοτικοὶ καὶ ἱκανοὶ γὰρ ὑπηρεσία. Καὶ στὶς διακοπὲς ποὺ ἐγίναν στὶς ἡμέρες μου, κυρίως γὰρ τὸ μεγάλο μισθὸ τῶν 10 δουκάτων, πάντοτε ἤθελα ἢ ἐπιλογὴ νὰ γίνεταί σύμφωνα μὲ τὰ καθιερωμένα ἀπαιτούμενα προσόντα καὶ μὲ περίσκεψη, πάντοτε μὲ τὴ συναίνεση τοῦ ἐξοχότατου διοικητῆ τοῦ πυροβολικοῦ (ποὺ δίχως τὴ ἐπικύρωσή του ἢ ἀπόφασή μου ἦταν ἄκυρη ὕστερα ἀπὸ ἑξὶ μῆνες) μὲ σκοπὸ νὰ βελτιώσωμε τὸ στρατὸ αὐτό. Τὸ ζήτημα εἶναι σπουδαιότατο, γιατί σὲ περίπτωση ἀνάγκης ἢ ἀπειρία ἢ ἡ περιορισμένη πρακτικὴ ἐνὸς ἀρχηγοῦ μπορεῖ νὰ προκαλέσει μεγάλη ζημιὰ σὲ ὅποιοδήποτε φρούριο. Μὲ τὴ δυσκολία ποὺ ὑπάρχει νὰ βρεθοῦν πρόσωπα κατάλληλα, ποὺ θὰ πῆγαιναν μὲ τὴ θέλησή τους σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, νομίζω πὼς δὲν θὰ ἦταν ἀνάρμοστο, ὅταν διαπράττουν κάποιο παράπτωμα νὰ ἐκτοπίζονται στὸν Χάνδακα, ἢ στὰ Χανιά ἢ στὰ φρούρια μὲ ὁλόκληρο ἢ τὸ μισὸ μισθό, γὰρ ὅσον καιρὸ θὰ ἔπρεπε, ἀνάλογα μὲ τὴν παράβαση⁵. Ἔτσι θὰ ἐφοδιαζόταν τὸ Βασίλειο μὲ ἀνθρώπους πεπειραμένους καὶ ἱκανούς, πρὸς μεγάλη ὠφέλεια τοῦ Δημοσίου.

⁵) Ἀκατανόητη φαίνεται ἡ πρόταση τοῦ Civran γὰρ τὴν ἀνάθεση τῆς διοίκησης φρουρίου σὲ ἄτομα ποὺ βαρύνονται μὲ ἐγκλήματα.

Anco il numero de scolari Bombardieri, ho procurato che resti sempre accresciuto a misura del bisogno, in tutte le Città, et che siano questi continuamente disciplinati per ridurli in stato poi di servizio, a quali secondo la loro riuscita, si va conferendo le piazze piccole, nelle vacanze di L. 18 solamente; et ben spesso succede, che alcuni di questi sono più atti e pratici degli altri de paga grande, spediti di qua per le sopraccennate ragioni.

Sei Compagnie pure di Cavalleria Stradiota⁶, al numero di cinquanta soldati per una, mantiene la Sertà V. nel Regno, sotto un Governatore, e cinque Capitani, che l'inverno si trattengono nelle Città, due in Candia, due alla Canea, una a Rettimo, una in Scittia, et l'estate si spingono alle Marine, per batter le stradde, passi, spiagge, e posti, a sicurezza del Regno, e sudditi; Cinque però sono di presente, mentre quella del Capitan Bobbo, fu da me regolata, ed il Capitano stesso castigato, per diversi misfatti, per intacco del publico denaro, defraudato con soventioni duplicate, levate

Φρόντισα ἐπίσης νὰ εἶναι πάντα ὑψηλὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητευομένων βομβαρδιστῶν, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες, σ' ὅλες τὶς πόλεις, καὶ νὰ εἶναι πάντα πειθαρχημένοι, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανοὶ γιὰ ὑπηρεσία. Ἀπ' αὐτοὺς τοποθετοῦνται, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπίδοσή τους, στὰ μικρὰ φρούρια κατὰ τὶς διακοπές, μὲ 18 λίρες μόνο, καὶ πολὺ συχνὰ συμβαίνει νὰ εἶναι μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πὺδ ἱκανοὶ καὶ πεπειραμένοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ποὺ στάλθηκαν ἀπ' ἐδῶ καὶ παίρνουν τὸν πὺδ μεγάλου μισθοῦ, γιὰ τοὺς παραπάνω ἀναφερόμενους λόγους.

Ἡ Γαληνότητά σας ἔχει ἐπίσης στὸ Βασίλειο ἑξὶ λόχους μισθοφορικοῦ ἱππικοῦ (stradiotti)⁶, ὑπὸ τῇ διοίκηση ἑνὸς διοικητῆ καὶ πέντε καπετάνιων, ποὺ τὸ χειμῶνα μένουν στὶς πόλεις: δυὸ στὸ Χάνδακα, δυὸ στὰ Χανιά, ἕνας στὸ Ρέθυμνο καὶ ἕνας στὴ Σητεία. Τὸ καλοκαίρι προωθοῦνται στὶς παραλίες, γιὰ νὰ ἐλέγχουν τοὺς δρόμους, τὶς διαβάσεις, τὶς ἀμμονδιές καὶ θέσεις, γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ Βασιλείου καὶ τῶν ὑπηκόων. Ἀλλὰ τώρα εἶναι πέντε: Ὁ λόχος τοῦ καπιτάνου Μπόμπο τακτοποιήθηκε ἀπὸ μένα, καὶ ὁ ἴδιος ὁ καπετάνιος τιμωρήθηκε γιὰ διάφορα ἀδικήματα, γιὰ κατάχρηση δημοσίου χρήματος, ἀπάτη μὲ λήψη διπλῶν ἐπιχορηγήσεων καὶ γιὰ χρήματα ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τὰ δημόσια

⁶) Μὲ τὸ ἐλληνικὸ *στρατιώτης* > stradiotti ὀνομάζαν οἱ Βενετοὶ τὸ 150 καὶ 160 αἰῶνα ἑφιππους μισθοφόρους στρατιῶτες, ποὺ στρατολογοῦσαν στὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἀλβανία, Δαλματία κλπ. (Βλ. σχετικὰ Κ. Σάθα, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce, vol. Z' et H').

con falsi pretesti dalle Camere, molto prima del mio arrivo in Regno; et quella del Capitan Geropadi, capitata due anni sono al Zante, per mancanza di passaggio, inutile si trattiene in quella Città: quattro di queste Compagnie sono così vecchie, che li soldati possono quasi tutti, chiamarsi Casalini;⁷ Il Governatore, con alcuno de Capitani, et la maggior parte de ufficiali sono greci del paese, con notabilissimo publico diservitio, che però lauderei il rinovarle, et se le difficoltà de passaggi, per la Cavallaria, distorna così buona opera, si potrebbe spedir le Compagnie de soldati solamente, con obbligo alli Capitani di far poi li Cavalli a Brazzo di Maina⁸, in Morea, il che non riesce difficile, ed altrettanto fruttuoso, e profittevole il servitio, osservando però di non rollar più greci, come ben spesso succede, ma solamente Crovati, o Albanesi.

Vi tiene anco la Sertà V. un numero di Cavallaria feudata, sotto undeci condotte, sei in Candia, due alla Canea, due a Rettimo, una in Scittia, et alli Conduttori si dona una colana di ducati 200,

ταμεῖα μὲ ψεύτικα δικαιολογητικά, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξή μου στὸ Βασίλειο. Ὁ λόχος τοῦ καπιτάνου Γεροπάντι, ποὺ ἦλθε πρὶν δυὸ χρόνια στὴ Ζάκυνθο, ἀπὸ ἔλλειψις μέσου μεταφορᾶς παραμένει ἄσκοπος ἐκείνη τὴν πόλη. Τέσσερις ἀπὸ τοὺς λόχους αὐτοὺς εἶναι τόσο παλαιοί, ποὺ τοὺς στρατιῶτες μποροῦν νὰ τοὺς λένε σχεδὸν ὅλους «καζαλίνοι»⁷. Ὁ διοικητὴς μὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς καπετάνιους καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀξιωματῶν εἶναι Ἕλληνες ντόπιοι: προσφέρουν πολὺ κακὲς ὑπηρεσίες, καὶ συνιστῶ τὴν ἀντικατάστασή τους. Καὶ ἂν οἱ δυσκολίες τῶν ταξιδιῶν γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἱππικοῦ δυσκολεύουν ἓνα τόσο καλὸ ἔργο, θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ σταλοῦν μόνο οἱ λόχοι τῶν στρατιωτῶν, μὲ τὴν ὑποχρέωση τῶν καπετάνιων νὰ πάρουν ἔπειτα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὸ Μπράτσο ντὶ Μάϊνα⁸ τοῦ Μωριᾶ. Πρᾶγμα ποῦ, ἐνῶ δὲν εἶναι δύσκολο, εἶναι καρποφόρο καὶ ὠφέλιμο στὴν ὑπηρεσία. Ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέχουν νὰ μὴ στρατεύουν πλὴ Ἕλληνες παρὰ μόνο Κροάτες ἢ Ἀλβανούς.

Ἡ Γαληνότητά σας διατηρεῖ ἐπίσης ἐκεῖ ἓνα ἀριθμὸ ἱππικοῦ φεουδαλικοῦ μὲ ἑνδεκα διοικήσεις: ἕξι στὸ Χάνδακα, δυὸ στὰ Χανιά, δυὸ στὸ Ρέθυμνο καὶ μιὰ στὴ Σητεία. Στους κοντοτιέρους δίδεται ὡς δῶρο ἓνα περιδέραιο ἀξίας 200 δουκάτων, ὅστερα ἀπὸ πενταετὴ ὑπη-

⁷) Casalini = οἱ κάτοικοι τῶν casali, χωρικοί, χωριάτες.

⁸) Brazzo di Maina = Ὁ Βραχίονας τῆς Μάνης. Ἔτσι ἀναφέρεται στοὺς βενετσάνικους χάρτες ἢ χειρόγραφους τῆς Μάνης.

doppo il servitio di cinque anni ; Questa Cavallaria tutta è di servitione 2104, carati 19, in Cavalli 1042 ; ciò è Capi 139, secondi 323, Roncini 430, de quali ne erano sguarniti alla mia partenza 250 in tutto, ciò è Capi 24, secondi 47, Roncini 179. Soverchiamente tedioso riuscirei alla Sertà V. se volessi a pieno rappresentar il stato, et essere della medema Cavallaria, più volte, con ogni distintione maggiore portato alla publica notitia : Dirò solo, che nel stato in che la ritrovai, poco frutto si poteva sperarne, et se bene d' assai migliorata, non posso prometter molto all' Eccze W. del suo impiego ; L' alienatione de Cavalieri, e padroni de feudi da questo servitio, la mancanza de Cavalli, cagiona il disordine, e la prudenza di V. Sertà è chiamata dal proprio interesse a qualche compenso ; particolarmente di far capitar in Regno Cavalli, che possino servire per capi, e secondi, mentre non producendo quello altro che roncini, ben presto si ridurà la Cavallaria tutta in simil qualità, con poco frutto, e servitio ; Ne i Cavallieri stessi possono certo provvedersene in paesi esteri, per la gran spesa a che sariano sottoposti, et le condanne, le pene nulla, o poco giovano, nella speranza massime d' es-

ρεσία. Στὸ ἵππικὸ αὐτὸ ὑπηρετοῦν 2104, καράτια 19, σὲ ἄλογα 1042: δηλαδὴ 139 πρῶτα, 323 δεύτερα καὶ 430 ροντσίνοι. Ἀπ' αὐτὰ εἶχαν ἀπολυθεῖ, ὅταν ἔφυγα, συνολικὰ 250, δηλαδὴ 24 πρῶτα, 47 δεύτερα καὶ 179 ροντσίνοι. Ὑπερβολικὰ ἀνιὰρὸ θὰ καταντοῦσε γιὰ τὴ Γαληνότητά σας, ἂν ἤθελα νὰ ἀναφέρω λεπτομερῶς τὴν κατάστασιν στὴν ὁποία βρίσκεται τὸ ἵππικὸ αὐτό, ποὺ πολλὰς φορὲς ἔχει γίνῃ γνωστὴ στὸ δημόσιο μὲ τὴ μεγαλύτερη λεπτομέρεια. Θὰ πῶ μόνο πῶς μὲ τὴν κατάστασιν στὴν ὁποία βρῆκα τὸ ἵππικὸ αὐτό, μικρὴ ἐξυπηρέτησις θὰ μπορούσε νὰ περιμένει κανεὶς ἀπ' αὐτό. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ βελτιώθηκε ἀρκετά, δὲν μπορῶ νὰ ὑποσχεθῶ πολλὰ πράγματα στὶς ἐξοχότητές σας γιὰ τὴν ὑπηρεσίαν του. Ἡ ἀποξένωσις τῶν ἱπποτῶν καὶ ιδιοκτητῶν τῶν φεοδῶν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴ καὶ ἡ ἔλλειψις ἀλόγων, δημιουργεῖ τὴν ἀταξίαν τούτῃ καὶ ἡ προνοητικότητα τῆς Γαληνότητάς σας καλεῖται ἀπ' αὐτὸ τοῦτο τὸ συμφέρον της νὰ προβῇ σὲ κάποια βελτίωσις: κυρίως νὰ φροντίσει νὰ φθάσουν στὸ Βασίλειο ἄλογα, ποὺ νὰ μπορούν νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὰν πρῶτα καὶ δεύτερα, γιατί, ἐπειδὴ δὲν γίνονται ἄλλα παρὰ μόνο ροντσίνοι, πολὺ γρήγορα θὰ καταντήσῃ ὅλο τὸ ἵππικὸ σὲ παρόμοια ποιότητα, καὶ δὲν θὰ προσφέρῃ καμιά ὑπηρεσίαν. Οἱ ἴδιοι οἱ φεουδάρχες ἀσφαλῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προμηθευθοῦν ἄλογα ἀπὸ ξένες χώρες, γιατί χρειάζεται νὰ ὑποβληθοῦν σὲ μεγάλα ἐξοδα. Οἱ καταδίκαι καὶ οἱ ποινῆς σὲ τίποτε ἢ ἐλάχιστα θὰ συμβάλ-

serne di nuovo gratiati dalla publica benignità: S' aggiunge che la Collonia resta di maniera diminuita, che supera di gran lunga il numero de Greci, che guarniscono, a quello de nobili Veneti, che per ciò dilatandosi i feudi in più teste, ne succede anco il disordine de Roncini in numero grandissimo; et pure il fine della Sertà V., nell' institution della Collonia stessa fu, che questo rimanesse billanciato per tutti gli accidenti che potessero accadere; onde senza qualche compenso in pochissimi anni, resterà ella del tutto ridotta in Greci d' ogni conditione e qualità, esclusone affatto i nobili Veneti; Consideratione importantissima, che merita il prudente riflesso dell' Eccze W. con celere. espedita resolutione.

Con che havendole distintamente portato le forze, che tengono nel Regno; passerò, con tutta la brevità possibile, a darle conto del stato de gl' Arsenali, e fortezze, con ciò che a mio debil senso si può operare per renderlo meglio custodito, e guardato.

Nell' Arsenal di Candia si tiene disnove corpi di galera; Dodeci buoni da navigare, doppo qualche accomodamento, se bene per pochi viaggi curti, ridotti già in stato pessimo per il lungo uso d' essi; Uno nuovo quasi perfettionato; tre da despogliar la coperta,

λουν γὰρ νὰ γίνουν καὶ πάλι ἄξιοι τῆς δημόσιας ἐπιείκειας. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ ἀποικία ἔχει τόσο μειωθῇ, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων φεουδαρχῶν ποὺ στρατεύονται ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸ τῶν εὐγενῶν Βενετῶν. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ μοιράζονται τὰ φέουδα σὲ περισσότερους, δημιουργεῖται δυσανάλογη αὔξησις τῶν ροντσίνων. Καὶ ὅμως ὁ σκοπὸς τῆς Γαληνότητάς σας κατὰ τὴν ἴδρυσή τῆς ἀποικίας ἦταν νὰ ἰσοφαρίζεται ὁ ἀριθμὸς αὐτός, ὅ,τι κι ἂν συνέβαινε. Λοιπόν, ἂν δὲν ληφθῇ κάποια σχετικὴ μέριμνα, σὲ λίγα γρόνια ἡ ἀποικία θὰ μείνῃ μόνο μὲ Ἕλληνες ἀπὸ κάθε γενιὰ καὶ κάθε χαρακτῆρα καὶ θὰ ἀποκλεισθοῦν ἐντελῶς οἱ εὐγενεῖς Βενετοί: ζήτημα σοβαρότατο, ποὺ ἄξιζει νὰ ἀπασχολήσει τίς ἐξοχότητές σας καὶ νὰ αποφασίσουν γρήγορα.

Καὶ ἀφοῦ ἀνέφερα λεπτομερῶς σχετικὰ μὲ τίς δυνάμεις ποὺ ὑπάρχουν στὸ Βασίλειο, θὰ ἀναφέρω, ὅσο μπορῶ μὲ λιγότερα λόγια, γιὰ τὴν κατάστασι τῶν ταρσανάδων καὶ τῶν φρουρίων καὶ γιὰ ὅ,τι, κατὰ τὴν περιορισμένη ἀντίληψή μου, μπορεῖ νὰ γίνη γιὰ νὰ διαφυλαχθῇ καλύτερα τὸ Βασίλειο αὐτό.

Στοὺς ταρσανάδες τοῦ Χάνδακα ὑπάρχουν δεκαεννιὰ γαλέρες: δώδεκα κατάλληλες γιὰ ταξίδι, ὅστερα ἀπὸ κάποια ἐπισκευή, ἀλλὰ γιὰ λίγα κοντινὰ ταξίδια, γιατί βρῖσκονται σὲ πολὺ κακὴ κατάστασι ἀπὸ τὴ μεγάλη χρήσιν· μιὰ καινούργια, σχεδὸν τελειωμένη· τρεῖς ποὺ πρέπει νὰ

mageri, late, baccalari⁹, e morti¹⁰, tre del tutto inutili. Dieci casselli forniti di robba usata, oltre tre di robba nuova, eccettuate le Gomene, e Palombere¹¹; Dieci Palamenti di Galera, fra nuovi e usati; dusento stelle per far remi; diversi apprestamenti, et Armizzi, da valersene all'occorrenze; de quali anco se ne servono le galere della guardia, non essendovi di gran tempo, capitata cosa alcuna nel deposito, che rimane del tutto vuoto, et sebene son io andato, con tutte le riserve, e strettezze maggiori, a segno di mala soddisfazione, e condolenze ben grandi de Sigri Capi e Sopracomiti;¹² Non ho però stimato publico servitio, lasciar le galere per questo mancamento inutili, et esposte ad evidente pericolo.

Consistono le maestranze di questo Arsenale, in Maestri calafati 53, Maestri Marangoni 46, Maestri remeri 11, con li loro fanti grossi e piccoli, con altri carichi ordinarij, che rilevano di spese alla

τοὺς ἀντικαταστήσουν τὴν κουβέρτα τους, τὰ μαδέρια, τὶς λάτες, τὰ μπακαλάρι⁹ καὶ τὰ μόρτι¹⁰. τρεῖς ἐντελῶς ἄχρηστες· δέκα παράγκες μὲ πράγματα χρησιμοποιημένα, καὶ τρεῖς μὲ καινούργια πράγματα, ἐκτὸς τὶς γούμενες καὶ τὰ παλαμάρια¹¹. δέκα παλαμέντι γαλέρας, χρησιμοποιημένα καὶ καινούργια· διακόσια ξύλα γιὰ νὰ γίνουν κουπιά· διάφορα πρεσταμένα καὶ ἐξαρτήματα, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ περίπτωση ἀνάγκης. Αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης ἀπὸ τὶς γαλέρες τῆς φρουρᾶς, ἐπειδὴ ἀπὸ πολὺν καιρὸ δὲν ἔχουν παραλάβει τέτοια εἶδη στὴν ἀποθήκη, ἡ ὁποία εἶναι ἐντελῶς ἀδειανή, καὶ παρ' ὅλο ποὺ πῆγα ἐγὼ μὲ ὅλες τὶς προφυλάξεις καὶ τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες (σημεῖο δυσσυχίας καὶ μεγάλης στενοχώριας τῶν κυρίων ἀρχηγῶν καὶ σοπράκομιτων)¹². Ὅμως δὲν ἔκρινε ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὸ Δημόσιο νὰ ἀφήσω, ἐξ αἰτίας τῶν ἐλλείψεων αὐτῶν, τὶς γαλέρες ἀχρησιμοποίητες καὶ ἐκτεθειμένες σὲ προφανῆ κίνδυνο.

Τὰ συνεργεῖα τοῦ ταρσανᾶ αὐτοῦ ἀποτελοῦνται ἀπὸ 53 μαστόρους καλαφάτες, 46 μαστόρους μαραγκοὺς, 11 μαστόρους γιὰ κουπιά, μὲ τοὺς παραγιούς των, μικροὺς καὶ μεγάλους, καὶ μὲ ἄλλους τακτι-

⁹) Σχετικὰ βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. op. cit., τόμ. III, σ. 133, σημ. 2.

¹⁰) Τμῆμα τοῦ σκάφους τῆς γαλέρας, ποὺ ἐξεῖχε.

¹¹) Palombra ἢ Palomba ἢ paroma=Παλαμάρι. Ἡ γούμενα μὲ τὴν ὁποία ἔδεναν τὴ γαλέρα στὸν πάσαλο στὴν ξηρά.

¹²) Σοπράκομιτος λεγόταν ὁ κυβερνήτης τῆς γαλέρας. Σχετικὰ βλ. Σπ. Θεοτόκη. Ἀποφάσεις Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας, κλπ. Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. Α', σ. 167.

Sertà V. ducati 225 in circa per settimana; oltre il Patron all' Arsenal, al quale in avvenire, per decreto di questo Eccmo Senato, doverà esser corrisposto di salario Cechini cento, essendogli stato levato, quello di Provve alle Saline, et rinovata questa carica, con non picciolo publico vantaggio.

Nell' Arsenal della Canea si conservano disisette corpi di galea, sette buoni, in ordine di tutto punto, dieci bisognosi d' accomodamento. Sei soli caselli forniti, anco con molta robba usata; due Palamenti nuovi, cinque usati, stelle 300 con diversi altri armizzi, et apprestamenti.

Lavorano in esso, Maestri calafati 39, 19 Maestri Marangoni, 11 remeri, con li soliti fanti grossi, e piccoli; la spesa ascende, una settimana con l' altra, ducati 160 in circa. Vi sono anco il Patron all' Arsenal, et altri carichi, come in Candia.

Veramente al stato di questi Arsenali, si deve haver sempre fisso l' occhio, e la mira, procurando che siano copiosamente muniti, e provveduti di tutte le cose, perchè in ogni occorrenza, da questi doverà dipendere la sicurezza, e presarvatione del Regno, e sudditi:

κοὺς ἐργάτες, ποὺ στοιχίζουσιν στὴ Γαληνότητά σας 222 δουκᾶτα περίπου τὴν ἑβδομάδα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὑπεύθυνον διοικητὴ τῶν ταρσανάδων, στὸν ὁποῖο πρέπει σὶδὸ μέλλον νὰ χορηγηθῇ μὲ διάταγμα τῆς ἐξοχότατης αὐτῆς Γερουσίας μισθὸς 100 τσεκίνια, ἀφοῦ τοῦ ἀφαιρέθηκε ὁ μισθὸς τοῦ Προβλεπτῆ τῶν Ἀλυκῶν, καὶ ἀφοῦ ἀνανεώθηκε ἡ ὑπηρεσία αὐτή, μὲ ὄχι μικρὴ ὠφέλεια τοῦ δημοσίου.

Στοὺς ταρσανάδες τῶν Χανιῶν ὑπάρχουν 17 γαλέρες, 7 σὲ καλὴ κατάσταση, ἑτοιμες ἀπὸ κάθε ἄποψη καὶ 10 ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἐπιδιόρθωση· ἔξι μόνο παράγκες ἐφοδιασμένες μὲ πολλὰ χρησιμοποιημένα πράγματα· δυὸ καινούργια παλαμένα, πέντε μεταχειρισμένα, 300 ξύλα μὲ διάφορα ἄλλα ἐξάρτια καὶ πρεσταμένα. Ἐκεῖ ἐργάζονται μαστόροι καλαφάτες 39, μαστόροι μαραγκοὶ 19, μαστόροι γιὰ κουπιὰ 11, μὲ τοὺς ἀπαραίτητους βοηθοὺς, μικροὺς καὶ μεγάλους. Ἡ δαπάνη τῇ μιᾷ ἑβδομάδᾳ μὲ τὴν ἄλλη φθάνει τὰ 160 δουκᾶτα περίπου. Στοὺς ταρσανάδες ὑπάρχουν ἐπίσης ὑπεύθυνος διοικητὴς καὶ ἄλλες ὑπηρεσίες, ὅπως σὶδὸ Χάνδακα.

Στὴν καλὴ κατάσταση τῶν ταρσανάδων αὐτῶν πρέπει ἀληθινὰ νὰ δίδεται μεγάλῃ προσοχὴ καὶ προσήλωση, γιὰ νὰ εἶναι πλούσια ἐφοδιασμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα. Γιατὶ σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, ἀπὸ ἐκεῖ πρέπει νὰ ἐξαρτηθεῖ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ διατήρησις τοῦ Βασιλείου καὶ τῶν ὑπηκόων.

Era solita V. Sertà ben spesso, a tempi proprij, spedir qualche numero d' Arsili nuovi, con tutti gl' apprestamenti neccessari; et pur da disnove anni in quà, non si vede alcuna espeditione; Sei ve ne sono a Corfù destinati, tre già vecchi, gli altri grandemente deteriorati; per il lungo patimento, et prima, che capitino in Regno, saranno quasi del tutto inutili; et pur doveriano esser de migliori, perche, credami l' Eccze W., riuscirà sempre di maggior loro servitio il tener ben provveduti quelli Arsenali, che questo di Venetia, per la difficoltà di passaggi, per gl' incomodi de viaggi, per la lunga distanza, et per la contrarietà de tempi, che rendono difficultosa la condotta, et vanne le speranze; che perciò dal lungo uso ordinario di quelli, che ivi s' attrovano, molti de quali anco sono stati, per deliberatione di questo Eccmo Senato, commutati coll' Illmi Siggri Capi da Mare, secondo l' occorrenze, et lasciati gl' inutili, o poco buoni; sono gli rimanenti in stato di poca attitudine, o servitio; ed in occasione di bisogno, non credo si potrà metterne, doppio gran fatica, et lavoro venti in acqua, che per ciò stimerei giovevole partito, il disfar gl' inutili, convertendoli in Barconi, o altri bisogni,

Ἦταν συνήθεια ἡ Γαληνότητά σας πολὺ συχνά, σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις, νὰ στέλνει μερικὲς παροπλισμένες γαλέρες μὲ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα. Ὅμως τώρα καὶ δεκαεννιὰ χρόνια δὲν ἔγινε καμιὰ τέτοια ἀποστολή. Ἐξί ἀπ' αὐτὲς εἶναι προορισμένες γιὰ τὴν Κέρκυρα, οἱ τρεῖς εἶναι ἤδη παλιὲς καὶ οἱ ἄλλες πολὺ χαλασμένες, γιατί δοκιμάστηκαν πολὺ, πρὶν νὰ φθάσουν στὸ Βασίλειο καὶ θὰ εἶναι ἐντελῶς ἄχρηστες. Καὶ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ καλότερες, γιατί, ἂς μὲ πιστέψουν οἱ ἐξοχότητές σας, θὰ εἶναι πάντα πὺδ πολὺ ἐξυπηρετικὸς γιὰ τὴν ὑπηρεσία ὁ καλὸς ἐφοδιασμὸς τῶν ταρσανάδων ἐκείνων παρὰ τοῦ ταρσανᾶ τῆς Βενετίας, ἐπειδὴ εἶναι δύσκολη ἡ μεταφορὰ ἐκεῖ, γιατί εἶναι δύσκολα τὰ ταξίδια, ἡ ἀπόσταση μεγάλη καὶ ὁ καιρὸς καμιὰ φορὰ ἐνάντιος· πράγματα ποὺ κάνουν δύσκολες τὶς μεταφορὲς καὶ ματαιώνουν τὶς ἐλπίδες. Γι' αὐτό, ἀπὸ τὴ μακροχρόνια χρῆση ἐκείνων ποὺ βρίσκονται τώρα ἐκεῖ, πολλὲς, μὲ ἀπόφαση τῆς ἐξοχότατης τούτης Γερουσίας καὶ τῶν ἐκλαμπρότατων κυρίων ἀρχηγῶν τοῦ στόλου, ἔχουν μετατραπῇ, καὶ ἔχουν ἐγκαταλειφθῇ οἱ ἄχρηστες ἢ οἱ λίγο καλές. Οἱ ὑπολειπόμενες δὲν εἶναι καὶ τόσο κατάλληλες γιὰ ὑπηρεσία, καὶ σὲ περίπτωση ἀνάγκης δὲν πιστεύω πῶς θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ καθελκυθοῦν 20, ὕστερα ἀπὸ μεγάλους κόπους καὶ δουλειά. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς νομίζω σωστὸ νὰ διαλυθοῦν οἱ ἄχρηστες, καὶ νὰ μετατραποῦν σὲ φορηγίδες, καὶ νὰ μποῦν στὴ θέση τους καλὲς καὶ κατάλληλες γιὰ

et rimetterne in loco loro de buoni, e sufficienti, per tutte le occorrenze, spediti in più volte, con proprie opportunità.

Nelle recenti ultime congiunture, hebbi commissione dalla Sertà V. d'armar, il primo anno otto galere, sedeci il secondo, et quattro il presente, il che eseguij con ogni puntualità: et se bene in numero grande di lungo tempo non praticato, non mi riuscì però difficile, con li alletamenti, et promesse, di non allungarle dal Regno, mentre quelle genti gravemente si risentono quando passano in Golfo, o altrove: dove luntani dall' aiuti, sottoposti a patimenti, a freddoli maggiori, incontranno ivi malattie e morti, che perciò si rendono renitenti; ed io mi son incontrato in così buona fortuna, che l' anno passato, nel numero de sedeci, quattro soli in tutto il tempo sono stati li morti, con tanto applauso, e sodisfattione de gl' altri, che ardisco prometter alla Sertà V., haverei sperato, in occasione di bisogno, d' allestirne l' anno presente, ogni maggior numero, con tutta la facilità; subito Armate, e rinforzate di gente da spada, e Marinari, con le commutationi di bandi, e sentenze, senza publico aggravio, sono state spedite alla Suda, per renderle disciplinate, con mirabile riuscita, et meraviglia di tutti, per la bontà loro, et per

κάθε περίπτωσι, ἀνάλογα μὲ τὶς παρουσιαζόμενες ἀνάγκαι.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ εἶχα ἐντολὴ τῆς Γαληνότητάς σας νὰ ἀρμωτῶσω τὸν πρῶτο χρόνον 8 γαλέρες, 16 τὸ δεύτερον καὶ 4 φέτος. Τὴν ἐντολὴ αὐτὴ ἐκτέλεσα μὲ κάθε ἀκρίβεια. Καὶ παρ' ὅλο πού ἀπὸ πολλὸν καιρὸ δὲν εἶχε γίνει ἐξοπλισμὸς σὲ μεγάλο ἀριθμό, δὲν στάθηκε δύσκολο, μὲ δολώματα καὶ ὑποσχέσεις ὅτι δὲν θὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸ Βασίλειο· γιατί οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δυσανασχετοῦν ὅταν περνοῦν στὸν Κόλπο ἢ ἄλλου, ὅπου, μακριὰ ἀπὸ βοήθεια, ὑποκείμενοι σὲ ταιπωρίες, σὲ μεγαλύτερα κρύα, συναντοῦν ἀρρώστειες καὶ θανάτους, καὶ γι' αὐτὸ γίνονται φυγόστρατοι. Ἐγὼ εἶχα μεγάλη τύχη τὸν περασμένο χρόνον. Ἀπὸ τὰ 16 [πλοῖα] μόνο 4 ἀπέθαναν, σ' ὅλο τὸ χρονικὸ διάστημα, πρὸς μεγάλη ἐπιδοκιμασία καὶ ἱκανοποίηση τῶν ἄλλων. Γι' αὐτὸ τολμῶ νὰ ὑποσχεθῶ στὴ Γαληνότητά σας ὅτι ἐλπίζω, σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, νὰ ἐξοπλίζονται τὸ χρόνον περισσότερες γαλέρες μὲ μεγάλη εὐκολία.

Μόλις ἐξοπλίστηκαν καὶ ἐνισχύθηκαν μὲ ἄνδρες τοῦ σπαθιοῦ καὶ ναῦτες, μὲ μετατροπὲς τῶν πεινῶν ἐξορίας καὶ δικαστικῶν ἀποφάσεων, δίχως δημόσια ἐπιβάρυνση, στάλθηκαν στὴ Σούδα, γιὰ νὰ συνηθίσουν στὴν πειθαρχία, μὲ θαυμάσια ἀποτελέσματα καὶ ἐκπληξὴ ὅλων, γιὰ τὴν καλωσύνη τους καὶ τὴν ὑπηρεσία τους, πού προοιωνιζόταν ἀποδο-

l' impiego, che fruttuoso si poteva sperarne ; che perciò risolsi, il primo anno, di spingerle attorno il Regno, sotto il commando dell' Illmo Sigr Capno Giustinian, con notabilissimo publico servitio, per il corraggio, che ne riceveranno i sudditi, et per gli buoni effetti, che ne conseguitorono della presa del Vassello Livornese, con tanto vantaggio de publici interessi alla Porta, come riverentemente avisai ; il secondo poi, sotto la direttione dell' Illmo Sigr Capno della guardia Badoer, s' impiegorono nel lavoro della porporella alla Suda, del forte al Marati, et in tanti altri utilissimi effetti, sendosi anco li Sigri Govri et Sopracti dimostrati tutti pronti d' impiegarsi, et di ben servire. La prontezza, e facilità di questo armamento, seguito in poche settimane, con tanta perfettione, accreditando anco le voci, che ad arte facevo correr, d' esser per allestirne altrettanti, in pochi giorni, non sarà stato de gl' ultimi, se non fosse de primi motivi per far consigliare, al passato Gransre, nella confusione de gl' animi de suoi principali Capi Marittimi, che non si vedevano così ben provveduti di forze ; il cambiare l' uso della violenza, già concepita nell' animo fiero di quel Rè, et risoluta

τική. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισα τὸν πρῶτο χρόνο νὰ τὶς προωθήσω (τὶς γαλέρες) γύρω ἀπὸ τὸ Βασίλειο, ὑπὸ τῇ διοίκῃ τοῦ ἐκλαμπρότατου κ. καπιτάνου Γκιουστινιάν, μὲ σπουδαιότατη ἐξυπηρέτησι τοῦ δημοσίου, γιὰ τὸ θάρρος ποὺ ἀπέκτησαν ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτὸ οἱ ὑπῆκοοι, καὶ γιὰ τὰ καλὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπακολούθησαν ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψιν τοῦ λιβορνέζικου πλοίου, πρὸς μεγάλη ὠφέλεια τοῦ δημοσίου συμφέροντος, σὲ σχέσιν μὲ τὴν Ὑψηλὴ Πύλιν, ὅπως εὐσεβάστως ἀνέφερα.

Τὸ πλήρωμα τῆς δεύτης ἔπειτα, ὑπὸ τῇ διοίκῃ τοῦ ἐκλαμπρότατου καπιτάνου τῆς ἀκτοφυλακῆς Μπαντοέρ, ἀπασχολήθηκε στὴν ἐργασία τῆς πορπορέας τῆς Σούδας, τοῦ φρουρίου στὸ Μαράθι, καὶ σὲ τόσες ἄλλες χρησιμότητες ἐργασίες. Καὶ οἱ κύριοι κυβερνήτες καὶ σοπράκοιμοι ἦταν ὅλοι πρόθυμοι νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ νὰ ὑπηρετήσουν. Ἡ προθυμία καὶ ἡ εὐκολία τοῦ ἐξοπλισμοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἀκολούθησε σὲ λίγες ἐβδομάδες μὲ τόση τελειότητα, ἐπιβεβαίωσε ἔτσι τὶς διαδόσεις, ποὺ μὲ τέχνη ἐφρόντισα νὰ διασπείρονται, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐξοπλιστοῦν ἄλλες τόσες γαλέρες σὲ λίγες μέρες, καὶ αὕτη ἦταν ἡ κυριότερη ἀφορμή, ποὺ ἔκαμε τὸν Σουλτάνο νὰ συγκαλέσει συμβούλια στὸ παρελθόν, μέσα στὴ σύγχυσι τῶν πνευμάτων τῶν κυριοτέρων ναυτικῶν ἀρχηγῶν του (ποὺ δὲν ἔβλεπαν τοὺς ἑαυτοὺς των καλὰ ἐφοδιασμένους μὲ ἀρκετὰς δυνάμεις) καὶ νὰ ἀλλάξει τὴν συνήθειαν τοῦ ἐκβιασμοῦ, ποὺ ἦταν ἔμμονη στὴν ἀγέρωχ ψυχὴ ἐκείνου τοῦ βασιλιά, καὶ νὰ

nelle consulte (come ben si raccorda la Sertà V.) in trattati di accomodamento, che con la gratia del Sr Dio, successero anco di poi; et qui non vuole, il mio devotmo zelo, ch'io lasci di considerare, alla Sertà V. il grandmo benefo di che, contro gli pensieri orgogliosi, e pretensioni illecite de Turchi, sia per esser sempre, l' haver un pronto corpo d' Armata in quel Regno, che possa, col prevenire i mali disegni, far quelle impressioni, che non sarebbero difficili nell' Arcipelago, o la sola certa divulgatione almeno, nel tenersi allestiti tutte le cose necessarie a tal armamento, di poterlosi fare in breve, potendo dirsi questo il vero antidoto per li mali humori di quella parte.

Ho procurato, che il numero de Govri, e sopracomiti resti sempre pieno, et che imediate si divenghi all' elettione de luochi vacanti. Come pure tutta la mia applicatione ho impiegato nell' affare importante de Marinari, et Offitiali per le galere; affine d' haverli pronti al servitio, ne tempi, et occorrenze del bisegno, et nella maggior quantità possibile, delli più atti, et sufficienti, cavandone dall' Isole d' Arcipelago, col mezo de confidenti, con alletamenti, pro-

καταλήξει στὰ διαβούλια, (ὅπως καλὰ θυμᾶται ἡ Γαληνότητά σας), τὶς συνιῆκες καὶ τοὺς συμβιβασμοὺς ποὺ μὲ τῇ χάρι τοῦ Θεοῦ ἐπακολούθησαν ἔπειτα.

Κι ἐδῶ δὲν θέλει ὁ εὐλαβὴς ζῆλος μου νὰ παραλείψω νὰ τονίσω στὴ Γαληνότητά σας, ὅτι θὰ ἔχει πολὺ μεγάλη ὠφέλεια, ἂν ἐνάντια στὶς ἀγέρωχες σκέψεις καὶ τὶς παράνομες ἀξιώσεις τῶν Τούρκων, ὑπάρχει πάντα μιὰ μοῖρα στόλου στὸ Βασίλειο ἐκεῖνο, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ προλαμβάνει πάντοτε τὰ κακὰ σχέδια, νὰ προκαλεῖ τὶς ἐντυπώσεις ἐκεῖνες ποὺ δὲν εἶναι δύσκολες στὸ Αἰγαῖο ἢ τουλάχιστο τὴ διάδοσή τους, διατηρώντας ἕτοιμα ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ ἓνα τέτοιο ἐξοπλισμό, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιεῖται σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Μπορῶ νὰ πῶ πὼς αὐτὸ εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀντίδοτο τῶν κακῶν διαθέσεων σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Φρόντισα νὰ παραμένουν πάντα συμπληρωμένες οἱ θέσεις τῶν κυβερνητῶν καὶ σοπρακομίτων καὶ νὰ προβαίνουν ἀμέσως σὲ ἐκλογή, γιὰ τὴν πλήρωση κενῶν θέσεων. Ἀφιέρωσα ἐπίσης ὅλη μου τὴν ἐπιμέλεια στὸ σπουδαῖο ζήτημα τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν γαλερῶν, ὥστε νὰ ὑπάρχουν ἕτοιμοι γιὰ ὑπηρεσία, ὅταν θὰ εἶναι ἀνάγκη, καὶ σὲ ἀριθμὸ κατὰ τὸ δυνατόν μεγάλο, οἱ ἱκανότεροι καὶ καταλληλότεροι, στρατολογώντας τους ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου μὲ τοὺς ἔμπιστους, μὲ δολῶματα, μὲ ὑποσχέσεις μὲ τὴ μετατροπὴ τῶν δικαστικῶν ἀποφά-

messe, con qualche comutation di sentenze, relegationi, o bandi, con duplicato buon effetto, di levarli a nemici, et indurli al servitio tanto necessario e proficuo, nella gran scarsezza d'essi; onde mi è riuscito di riempir il numero ordinario di gente scielta, et d'esserne bastevolmente provveduto.

Qualche mancamento de legnami, si prova ne gl' Arsenali predetti, per la difficoltà d'inviarne da questa Città et ritrovandosi nel Regno molti boschi; ho spedito persona pratica, che con ogni diligenza, ha riveduto, bollato, et inventariato, gli albori buoni a questo servitio, et per letti d'Artiglieria ancora, onde all'avvenire, si potrà con poca spesa, esser abundantemente provveduti; eccettuato però mageri, e simili, che sarà necessario mandare da questa Città, quanto prima.

Nell'Armeria di Candia, e Canea, si trovano diverse qualità d'Armi; Moschetti, Arcobusi, Carabine, Armature da Corazza, Spade, celade, e simili; ma non in quantità sufficiente per straordinarie occorrenze; ho più volte avisato il bisogno, col numero delle manchevoli; buona provizione è stata espedita: il rimetterne qualche summa, non può che riuscir di publico servitio, ed io presenterò la

σεων, ἐξορίες ἢ ἐκτοπισμούς, μὲ ἀποτέλεσμα διπλᾶ ὠφέλιμο: νὰ τοὺς ἀποσπάσομε ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ καὶ νὰ τοὺς ἐντάξομε στὴν ὑπηρεσία, τὴν τόσο ἀναγκαία καὶ ὠφέλιμη, σὲ περίοδο μεγάλης ἑλλειψης. Κατόρθωσα, λοιπόν, νὰ συμπληρώσω τὸν ἀπαραίτητο ἀριθμὸ ἀπὸ ἐκλεκτὰ ἄτομα καὶ νὰ ὑπάρχει ἀκόμη ἐπαρκὴς ἀριθμὸς τέτοιων.

Στοὺς παραπάνω ταρσανάδες παρουσιάζεται κάποια ἑλλειψη ξυλείας, ἐπειδὴ ὑπάρχει δυσκολία νὰ σταλοῦν ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ (τὴ Βενετία) καὶ παρ' ὅλο πὺν ὑπάρχουν πολλὰ δάση στὸ Βασίλειο. Ἔστειλα πρόσωπο ἔμπειρο, πὺν μὲ κάθε ἐπιμέλεια ἐπιθεώρησε, ἐσφράγισε καὶ ἀπέγραψε τὰ καλὰ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς κατάρτια καὶ ἀκόμη σὰν κιλίβαντες τῶν πυροβόλων, ὥστε στὸ μέλλον νὰ εἶναι δυνατὸν μὲ λίγα ἔξοδα νὰ ὑπάρχει ἀφθονος ἐφοδιασμὸς, ἐκτὸς ἀπὸ μαδέρια καὶ παρόμοια, πὺν εἶναι ἀνάγκη νὰ σταλοῦν τὸ ταχύτερο ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ (τὴ Βενετία).

Στὰ ὀπλοστάσια τοῦ Χάντακα καὶ τῶν Χανιῶν βρίσκονται διαφόρων εἰδῶν ὅπλα, μουσκέτα, ἀρχομπούζια, καραμπίνες, ἐξοπλισμοὶ θώρακα, σπαθιά, κρόνη καὶ παρόμοια, ἀλλὰ ὅχι σὲ ἐπαρκὴ ποσότητα γιὰ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις. Πολλὲς φορὲς εἰδοποίησα γιὰ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ, ἀναφέροντας τὸν ἀριθμὸ πὺν λείπει. Ἀρκετὲς προμήθειες στάλθηκαν. Ἡ ἀποστολὴ κάποιου ποσοῦ χρημάτων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ

notta, che conservo appresso di me, sempre che sarò comandato.

Ogni maggior applicatione si deve alla preservazione dell' edificio delle polveri, come materia importante, et più necessaria di tutte, egli è ridotto a perfettione, et si può lavorar in esso con ventiquattro mortari, e quattro masene;¹³ Dodeci mortari sono in essere, et servono alla giornata, gl' altri si riduranno all' opera con poca spesa, essendo la maggior parte del legname allestita; Con che si potrebbe lavorar 12 m. di polvere al mese: Ho rappresentato alcuni bisogni di telle da tamisi¹⁴, Granidori¹⁵, et simili, che di là non si possono avere; la provizione è stata deliberata, il sollecitar l' espeditione riuscirà effetto di publico servitio.

Alla Canea pure vi è un altro edifitio, ma ritrovandosi in Candia un valente, e bravo pulverista¹⁶, che certo merita la publica protectione, ivi si raffinono di continuo le polveri, che per la vecchiezza, et altre ingiurie de tempi si rendono inutili.

ἐξυπηρετήσῃ τὸ δημόσιο, καὶ θὰ παρουσιάσω τὴ σημείωση ποὺ ἔχω μαζί μου, μόλις πάρω διαταγή.

Ἡ πιὸ μεγάλη ἐπιμέλεια πρέπει νὰ καταβληθεῖ γιὰ τὴ συντήρηση τῆς πυριτιδαποθήκης, γιατί πρόκειται γιὰ σπουδαῖο ὑλικὸ καὶ πιὸ ἀναγκαῖο ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα. Ἡ πυριτιδαποθήκη αὐτὴ ἐτελείωσε καὶ μποροῦν νὰ ἐργαστοῦν σ' αὐτὴ 24 χαβάνια καὶ 4 μύλοι¹³. Δώδεκα χαβάνια ὑπάρχουν καὶ χρησιμοποιοῦνται καθημερινά. Τὰ ἄλλα θὰ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ λίγη δαπάνη, ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ξυλείας εἶναι ἔτοιμο. Ἐτσι θὰ μπορούσαν νὰ ἐπεξεργάζονται 12 χιλιάδες λίμπρες πυρίτιδα τὸ μῆνα. Ἐπισημίαναι τὴν ἀνάγκη γιὰ μερικὰ κνισαρόπανα¹⁴ καὶ δερμάτινα κόσκινα¹⁵ καὶ παρόμοια, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βρεθοῦν ἐκεῖ. Ἡ προμήθεια ἀποφασίστηκε καὶ ἡ γρήγορη ἀποστολὴ τους θὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴ δημόσια ὑπηρεσία.

Καὶ στὰ Χανιά ἐπίσης ὑπάρχει ἓνα ἄλλο οἰκοδόμημα. Ἀλλὰ στὸ Χάντακα βρῖσκεται ἓνας ἱκανὸς καὶ ἐμπειρὸς πυριτοδοποιός¹⁶, ποὺ ἀσφαλῶς ἀξίζει νὰ προστατευθεῖ ἀπὸ τὸ κράτος. Ἐκεῖ ραφινέρεται συνεχῶς ἡ πυρίτιδα, ποὺ μὲ τὴν πολυκαιρία καὶ τὶς ἄλλες προσβολὰς γίνεται ἄχρηστη.

¹³) Masena ἢ macina ἔλεγαν οἱ Βενετσάνοι τὴν πέτρα τοῦ μύλου, τὴ μύλοπετρα. Ἀπ' αὐτὸ καὶ τὸ ρῆμα macinare ποὺ σημαίνει ἀλέθω Βλ. Boerio, σ. 402.

¹⁴) Tamiso, tamigio ἀπὸ τὸ γαλ. tamis = staccio — κόσκινο καὶ ρῆμα tamisare = κοσκινίζω.

¹⁵) Granidor, κόσκινο δερμάτινο ἢ καὶ μετάλλινον ἀπ' ὅπου περνοῦσαν τὸ μπαρούτι γιὰ νὰ γίνονται λεπτότεροι οἱ κόκκοι του.

¹⁶) Polverista = πυριτιδοποιός. Polvere = μπόρμπερη, μπαρούτι.

Nella Città di Candia si trova polvere fine, compreso uno paco di grossa L. 614.443; salnitro L. 425.000 solfere L. 160.000, Carbon tamisado L. 22.571.

Alla Canea polvere L. 84.500, salnitro L. 100.000, solfere L. 34.700; Carbon L. 11.000.

A Rettimo se ne va espedendo a misura del bisogno, et di presente si ritrova polvere fina L. 44.150.

A questo capitale di molta consideratione, si deve haver mira, perche non cosi facile riesce poi l' espeditione, nelle molte difficoltà de passaggi, e condotte sopraccennate, et certo è il consumo; onde io sono andato con tutti li risparmi, et riserve possibili; et commesso l' istesso all' Ill.mi SS.ri Rettori delle Città, et Prov.ri delle fortezze ancora; che tutte sono bonissimo provisionate.

Considerabile è anco il numero dell' Artigliaria, che la Ser.tà V. tiene nel Regno, ch' ascende alla somma de pezzi 1256¹⁷; cioè Colubrine de più sorti 178; Canonni sortadi 128, Periere diverse 458, il rimanente falconeti, spingarde, aspidi, saltamartini, et simili: tut-

Στὴν πόλιν τοῦ Χάντακα ὑπάρχει πυρίτιδα λεπτὴ ποὺ εἶναι 614.443 λίμπρες μαζί μὲ ἓνα πακέτο χονδρὴ, σαλνίτρο λίμπρες 425.000, θειάφι λίμπρες 160.000, κάρβουνο κοσκινισμένο λίμπρες 22.571.

Στὰ Χανιά ὑπάρχει πυρίτιδα λίμπρες 84.500, σαλνίτρο λίμπρες 100.000, θειάφι λίμπρες 34.700 καὶ κάρβουνο λίμπρες 11.000.

Στὸ Ρέθυμνο στέλνονται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες. Τώρα ὑπάρχουν ἐκεῖ λίτρες 44.150 πυρίτιδα λεπτή.

Στὸ σπουδαιότατο αὐτὸ κεφάλαιο πρέπει νὰ δοθεῖ προσοχή, γιατί δὲν εἶναι τόσο εὐχολο νὰ σταλεῖ ἔπειτα, λόγω τῶν μεγάλων δυσκολιῶν τῶν διόδων καὶ τῶν ταξιδίων ποὺ ἀνέφερα, καὶ ἡ κατανάλωση εἶναι βέβαιη. Γι' αὐτὸ ἔκανα κάθε δυνατὴ οἰκονομία καὶ παράγγειλα τὸ ἴδιο καὶ στοὺς κυρίους ρετούρηδες τῶν πόλεων, ἀκόμη καὶ στοὺς προβλεπτές τῶν φρουριῶν, ποὺ ὅλα εἶναι πολὺ καλὰ ἐφοδιασμένα.

Σημαντικὸς εἶναι ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν κανονιῶν, ποὺ ἔχει ἡ Γαληνότητά σας στὸ Βασίλειο, ποὺ ἀνέρχεται στὰ 1256¹⁷. Δηλαδή κολουμπρίνες διαφόρων διαμετρημάτων 178, κανόνια ἐπίσης διαφόρων διαμετρημάτων 128, πετρόβολα διάφορα 458. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι φαλ-

¹⁷) Τὸ 1630 ἀναφέρει ὁ Fran. Basilicata, ὅτι ὅλα τὰ πυροβόλα ποὺ βρίσκονταν στὶς πόλεις καὶ τὰ φρούρια τῆς Κρήτης ἦταν 971 δηλαδή προστέθηκαν 285 μέχρι τὸ 1639. Σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ εἶδος τῶν πυροβόλων καθενὸς φρουρίου, τὴν ποσότητα τῶν πυρομαχικῶν κλπ., κατὰ τὸ 1630 βλ. Στ. Σπανιάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, σ. 154 ἐξ. 167.

ta ben tenuta, e regolata, difettosa solamente de letti, a che si potrà in avvenire riparare col legname de boschi sopracennati, per renderla più pronta, e preservata, all' occorrenze del bisogno, essendovi anco abundantissima quantità di balle, et ogni altra sorte de rispetti.

Le fortezze tutte, tengono qualche necessità di restauratione, mentre della partenza dell' Ecc.mo precessor Contarini fin al mio arrivo in Regno, mai s'è fatto riparo alcuno: alle più urgenti, de magazeni, terrapieni, alloggiamenti, et simili; ho bastevolmente provveduto, per gl' altri, ho comunicato le commissioni della Ser.tà V., acciò restino essequite.

Il Castello di Candia imparticolare, minacciava rovina, per una sotterranea cava, fatta del reflusso del mare; et in tempo de Terremotti¹⁸, che ben spesso sono successi, ho grandemente dubbitato; In buona parte s'è riparato al pericolo, ed il rimanente, doverà esser perfetionato, colle bonaccie dell' estate, dall' Ill.mo Sig.^r Cap.no Bragadin, a cui ho efficacemente raccomandato quest' affare, et

κονέτι, σπινγκάρντε, ἀσπίδες, σαλταμαρτίνι καὶ παρόμοια. Ὅλα συντηροῦνται καλὰ καὶ εἶναι καλὰ τακτοποιημένα καὶ μόνο οἱ κιλλίβαντες εἶναι ἐλαττωματικοί, ἀλλὰ μποροῦν νὰ διορθωθοῦν στὸ μέλλον μὲ ξυλεία ἀπὸ τὰ δάση ποὺ ἀνέφερα παραπάνω, γιὰ νὰ γίνουν πιδ εὔχρηστα καὶ κατάλληλα σὲ περίπτωση ἀνάγκης. Ὑπάρχει ἐπίσης ἀφθονία ἀπὸ μπάλες καὶ κάθε ἄλλο εἶδος ἀναγκαῖο.

Ὅλα τὰ φρούρια ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ μερικὲς ἐπιδιορθώσεις, γιὰτι ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἔφυγε ὁ προκάτοχός μου ἐξοχότατος Κονταρίνι ὡς τὸν καιρὸ ποὺ ἔφθασα ἐγὼ δὲν ἔγινε καμμιά ἐπιδιόρθωση. Γιὰ τὶς πιδ ἐπείγουσες ἐπιδιορθώσεις, τῶν ἀποθηκῶν πολεμοφοδίων, τῶν στρατώνων, γιὰ τὶς ἐπιχωματώσεις καὶ τὰ παρόμοια ἐφρόντισα ἀρκετά. Γιὰ τὰ ἄλλα ἐκοινοποίησα τὶς ἐντολὲς τῆς Γαληνότητάς σας γιὰ νὰ ἐκτελεστοῦν.

Τὸ «καστέλο» τοῦ Χάντακα εἰδικὰ κινδυνεύει νὰ καταρρεύσει ἀπὸ ἓνα κοίλωμα ὑπόγειο, ποὺ δημιούργησαν τὰ κύματα τῆς θάλασσας. Καὶ τὸν καιρὸ τῶν σεισμῶν¹⁸, ποὺ πολὺ συχνὰ συμβαίνουν, φοβήθηκα πολὺ. Στὸ μεγαλύτερο μέρος ἐπιδιορθώθηκε καὶ τὸ ὑπόλοιπο πρέπει νὰ διορθωθεῖ τὸ καλοκαίρι στὶς μπονάτσες, ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατο καπιδάνο Μπραγκαντίν, στὸν ὁποῖο ἐσύστησα ἰδιαίτερα αὐτὸ τὸ ζήτημα,

¹⁸) Τὸ 1629 ἔγινε στὴν Κρήτη μεγάλος σεισμὸς καὶ αὐτόν, ὡς φαίνεται, ἔχει ὑπ' ὄψει του ὁ Civran. Βλ. σχετικὴ ἐνθύμησις: Ἐλ ε υ θ. Π λ α τ ά κ η, Οἱ σεισμοὶ τῆς Κρήτης, Κρητικὰ Χρονικὰ Δ', σ. 488.

lasciato le materie preparate, accio con facilità, possi condurlo a perfettione.

La Cortina della medesima Città, opera di gran rilevanza, e sommaramente necessaria, resta parimente perfettionata, ed in ciò ho applicato il pensiero, sollecitando il lavoro con tutta la celerità, perche non fosse maggiormente ritardata la sua costruttione; come pur ho riparato a' bisogni del molo, et altre occorrenze della Città più importanti, et necessari de Magazenj, alloggiamenti, et simili, che non pativano dilatione.

Supplisse abundantemente nella Città di Candia, al bisogno d'acque, la nobilissima fontana, eretta dalla virtù, e prudenza dell' Ecc.^{mo} Sig.^r Prov.^r Morosini¹⁹, con tanto applauso, et sodisfattione di quelle militie, e sudditi, che maggiore non si potrebbe desiderare; per il beneficio che da essa ricevono; onde a loro supplicatione non solo; ma della nobiltà tutta, ho fatto rimetter l'eloggio, per la memoria di così degna, et proficua opera; senza però Arma, ne Statua²⁰ alcuna, già fatto destrugger da gli Ecc.^{mi} SS.^{ri} Inquisitori,

καὶ ἄφισα τὰ ὕλικά ἔτοιμα, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὸ τελειώσῃ μὲ εὐκολία.

Ἡ κορτίνα (μεσοπύργιο) τῆς ἴδιας πόλης, ἔργο μεγάλης σπουδαιότητος καὶ ὑπέρτατης ἀνάγκης, εἶναι ἐπίσης τελειωμένη. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ἔστρεψα τὴν προσοχή μου, ἐπισπεύδοντας τὴν ἐργασία μὲ κάθε δυνατὴ ταχύτητα, γιὰ νὰ μὴν καθυσιερῇσει περισσότερο ἢ κατασκευὴ τῆς. Φρόντισα ἐπίσης γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ Μώλου καὶ γιὰ τὶς ἄλλες πὺδ σπουδαῖες ἀνάγκες τῆς πόλης, γιὰ τὶς ἀποθήκες τῶν πολεμοφοδίων, γιὰ τοὺς στρατῶνες καὶ ἄλλα, ποὺ δὲν σήκωναν ἀναβολή.

Ἡ μεγαλοπρεπέστατη κρήνη, ποὺ ἀνήγειρε ἡ σοφία καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ ἐξοχότατου Προβλεπτῆ κ. Μοροζίνι¹⁹, μὲ τόση ἐπιδοκιμασία καὶ ἱκανοποίηση τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑπηκόων, γιὰ τὴν εὐεργεσία ποὺ τοὺς προσφέρει (ποὺ μεγαλύτερη δὲν θὰ μπορούσαν νὰ θέλουν) ἐπυρκεῖ μὲ τὰ ἄφθονα νερά τῆς στὶς ἀνάγκες τῆς πολιτείας. Μὲ αἴτησι, λοιπόν, ὄχι μόνο αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν εὐγενῶν ἐνήργησα νὰ ἐπιναληφθεῖ ἡ δοξολογία γιὰ ἀνάμνηση ἐνὸς τόσο σπουδαίου καὶ χρήσιμου ἔργου, (ἀλλὰ δὶχως οἰκόσημο οὔτε κανένα ἄγαλμα²⁰, τὸ ὁποῖο ἤδη

¹⁹) Σχετικὰ μὲ τὴν κρήνη τοῦ Μοροζίνι καὶ τὸ ὑδραγωγεῖο του βλ. ἔκθεσις τοῦ ἰδίου Franc. Morosini, σὶὰ Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας, τόμ. II σ. 28 ἑξ.

²⁰) Ὅπως ἀναφέρει ὁ Franc. Morosini στὴν ἔκθεσή του, (βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. II, σ. 42) ἡ fontana Morosini εἶχε πάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη ποὺ στηρίζεται σὶὰ 4 λιοντάρια, ἓνα ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνα καμωμένο ἀπὸ ἑλληνικὸ μάρμαρο, ἀπὸ ἀρκετὰ καλὸ ἐνιόπιο καλλιτέχνη Ἀπὸ ἓνα στίχο τοῦ

di che han dato, ben manifesti segni del loro giubilo, contento ; e dell' obligatione, che ben grande devono alla virtù di così qualificato, et degno Senatore.

Coll' acqua della medesima fontana, si vanno riempiendo le cisterne pubbliche, e private, che per ciò ho efficacemente commesso, restino sempre accomodate, con li pozzi ancora, che in numero di 1270, si trovano in quella Città; 1230 buoni che servono, e 40 gua-

καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς ἐξοχότατους κυρίους ἐξεταστές), γιὰ τὸ ὁποῖο ἔργο δόθηκαν πολὺ ἐκδηλὰ σημεῖα τῆς ἀγαλλίασης καὶ εὐχαρίστησης καὶ τῆς μεγάλης ὑποχρέωσης ποὺ ὀφείλεται στὴν ἀρετὴ τοῦ τόσο ἐπιφανῆ καὶ ἄξιου Γερουσιαστῆ.

Μὲ τὸ νερὸ τῆς ἴδιας κρήνης γεμίζουν καὶ τὶς δημόσιες καὶ ἰδιωτικὲς δεξαμενές, καὶ γι' αὐτὸ διέταξα νὰ εἶναι πάντα τακτοποιημένες καὶ ἀκόμη τὰ 1270 πηγάδια, ποὺ βρίσκονται σ' ἐκείνη τὴν πόλιν, 1230 καλὰ, ποὺ χρησιμοποιοῦνται καὶ 40 καταστρεμμένα. Ὑδατοδεξαμενές

Μπουνιαλῆ (Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, σελ. 584) φαίνεται πὼς οἱ καλλιτέχνες τῆς κρήνης καὶ τοῦ ἀγάλματος ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Φραμπενέτων τοῦ Ρεθύμνου :

*Τσοὶ Φραμπενέτους σοῦ ὄωκα κι ἐκεῖνοι σὲ τιμῆσαν
κι ἔκαμε τὸ Τζιγάντε σου κι ἔμορφα σὲ στολίσαν.*

λέει τὸ Ρέθυμνο πρὸς τὸ Χάντακα. (Πρβ. Σ. Ἀλεξίου, «Κρητικὰ Χρονικά», Η', 1954, σ. 91): Ὁ Morosini γράφει :

«Non si è mancato per rendere di quest'opera più cospicua e riguardevole di tutti quei maggiori ornamenti che si ha potuto; di una statua di Nettuno, maggior del naturale, di marmo greco, d' assai buon maestro per il paese».

Τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνα, ποὺ εἰκονίζεται καὶ στὸ ἀναμνηστικὸ μετάλλιο τῆς κρήνης (βλ. εἰκόνα στὰ Μνημεῖα κλπ. σ. 159) ἦταν ὑπερφυσικό, καὶ γι' αὐτὸ ἡ κρήνη ἦταν γνωστὴ ὡς κρήνη τοῦ γίγαντα, Τζιγάντε ὅπως τὴν ἀναφέρει ὁ Μπουνιαλῆς :

*Στὸ Καρυδάκι σώνουσι, καὶ τὸ νερό ἔχε κόψει,
στὴ χώρα νὰ μὴν ἔρχεται νὰ τρέχει στὸ Τζιγάντε (σελ. 253)
Σκίσον καρδιά μου, χώρισε, αἵματα νὰ κινήσει,
ποὺ τὸ Τζιγάντε μου χαλοῦν, τὴν ὁμορφὴ μου βρύση (σελ. 565).*

Ἀπὸ τὸν τελευταῖο στίχο τοῦ Μπουνιαλῆ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανεὶς, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνα τὸ γκρέμισαν οἱ Τοῦρκοι, ποὺ μὲ μανία κατέστρεφαν κάθε ἄγαλμα. ἐπειδὴ τὰ ἀγάλματα ἀπαγορεύονται ἀπὸ τὸ κοράνιο. Ἀλλὰ ὁ Civran λέει ἐδῶ καθαρὰ ὅτι τὸ 1639 τὸ εἶχαν ἤδη καταστρέψει οἱ Inquisitori : «già fatto distruggere dagli inquisitori». Ποιὸς ὁ λόγος τῆς καταστροφῆς του; Μήπως ἐπειδὴ παρίστανε τὸν Ποσειδῶνα, θεὸ τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ ὅχι τῆς Χριστιανικῆς;

*H. Gerolbe
Monumenti
IV, 27*

sti; Cisterne d'acqua piovana 273²¹, 17 guaste, che tutte per gli ordini miei rimaranno perfettionate, et all' occorrenze riempite dell' acqua della medesima fontana, serviranno per abundante provvisione qualche tempo.

Molti sono i mancamenti delle Città tutte del Regno, da me più volte avisati; coll' espeditione delle scritture de Capi, et Ingegneri, con ogni particolarità: il rimedio si rende necessario per essequirlo con comodo, a poco alla volta, senza fretta, con minor aggravio publico, et de sudditi: prima che si rappresenti la necessità, che impedisse poi et rende impossibile l' essecutione, et per ciò anderò brevemente raccontandoli.

Li Terrapieni delle Mura di Candia hanno bisogno d' esser elevati, et aggiustati in Parapetti.

Le muraglie stesse in molte parti sono imperfette, et facili alla scallata. Il Muretto della ronda, e la contrascarpa in più luoghi distrutti, et manchevoli, devono esser restaurati.

για βρόχινο νερό υπάρχουν 273²¹, από τις οποίες 17 είναι καταστρεμμένες, που όλες, ύστερα από διαταγή μου, θα διορθωθούν και αν χρειαστεί θα τις γεμίσουν με νερό της ίδιας κρήνης. Όλα αυτά θα εξυπηρετήσουν για κάμποσον καιρό με άφθονο νερό.

Πολλές είναι οι ελλείψεις όλων των πόλεων του Βασιλείου, για τις οποίες πολλές φορές ανέφερα, και έστειλα μαζί και τις αναφορές των αρχηγών και μηχανικών με κάθε λεπτομέρεια. Ἡ ἐπιδιόρθωσή των είναι απαραίτητη και πρέπει να γίνει με άνεση, από λίγο κάθε φορά, δίχως βιασύνη, με την ελάχιστη επιβάρυνση του δημοσίου και των υπηκόων, πριν να παρουσιαστεί ἡ ἀνάγκη, που θα ἐμποδίζει ἔπειτα και θα κάνει ἀδύνατη την ἐκτέλεση, και γι' αὐτό θα ἀναφέρω σχετικά με λίγα λόγια.

Οἱ ἐπιχωματώσεις τῶν τειχῶν τοῦ Χάντακα ἔχουν ἀνάγκη νὰ ὑψωθοῦν, και νὰ τακτοποιηθοῦν τὰ θωράκια. Τὰ ἴδια τὰ τεῖχη σὲ πολλά σημεῖα εἶναι ἀτελείωτα και εὐκόλα σὲ ἀνάβαση. Τὸ μικρὸ τεῖχος τῶν περιπολιῶν και ἡ κόντρα σκάρπα σὲ πολλά σημεῖα εἶναι καταστρεμμένα, ἔχουν ἐλλείψεις και πρέπει νὰ διορθωθοῦν.

²¹) Ὁ Fr. Morosini ἀναφέρει στὴν ἐκθέσή του τὸ 1629, ὅτι οἱ δεξαμενὲς τοῦ Χάντακα στὴν παλιὰ πόλη ἦταν 140 περίπου. Συνεπῶς στὰ 10 χρόνια, μέχρι τὸ 1639, κατασκευάστηκαν 133 δεξαμενὲς νέες. (Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. II, σ. 43). Οἱ δεξαμενὲς τοῦ βενετσάνικου Χάντακα ἦταν κυρίως στὴν παλιὰ πόλη, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Βενετσάνοι. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἔχουν βρεθεῖ σήμερα πολλὲς δεξαμενές, ἐνῶ στοὺς «βούργους», ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἐντόπιοι, σπάνια βρίσκεται καμμιὰ.

La stradda coperta, per tutto fabricata, le porte e sortite accomodate, con ponti levatori, restelli e saracinesche.

Il posto di S. Dimitri²², fuori della Città, o distrutto, o fortificato, perche nel stato presente, riuscire di grave pregiudizio alla difesa.

Alla Canea pure, li parapetti tengono bisogno d'essere aggiustati: il fosso allargato, non potendo l'angolo anteriore scoprire la contrascarpa; la stradda coperta perfettionata, allargati i fianchi de Baloardi, per esser le cortine troppo lunghe, con diversi altri bisogni di minor rilevanza, che su l' opera possono esser corretti da Capi, et Ingegneri.

Li medesimi diffetti, d' aggiustamento de terrapieni, et parapetti, si trovano anco in Rettimo; la cui fortezza pero, non tiene maggior bisogno, che di terreno, manchevole assai di così necessaria provisione; et di muttar la Porta, facendo la sortita par tramontana, accio resti coperta, ne possi esser imboccata, dal sitto elevato tra il molo, et il Mare.

Ἡ στράντα κοπέρι (σκεπασμένος δρόμος), εἶναι ὅλη γινομένη, οἱ πόρτες καὶ οἱ ἔξοδοι τακτοποιημένες, μὲ γέφυρες σηκωνόμενες, πόρτες καγκελωτές.

Ἡ θέση τοῦ Ἀγίου Δημητρίου²², ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, ἣ πρέπει νὰ κατεδαφιστεῖ ἢ νὰ ὀχυρωθεῖ, γιὰ τὴν κατάστασιν ποὺ βρίσκεται σήμερον θὰ εἶναι ζημιὰ στὴν ἄμυνα.

Καὶ στὰ Χανιά τὰ θωράκια εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιδιορθωθοῦν, ἡ τάχος πρέπει νὰ διαπλατυνθεῖ, γιὰ τὴν ἐμπρόσθια γωνία δὲν ἀφίνει ἀκάλυπτη τὴν κοντρασκάρα. Ὁ σκεπασμένος δρόμος εἶναι τελειωμένος, τὰ πλευρὰ τῶν προμαχόνων ἔχουν διαπλατυνθεῖ, ἐπειδὴ τὰ μεσοπύργια εἶναι πάρα πολὺ μακρά, καὶ μερικὲς ἄλλες ἀνάγκες μικρότερης σημασίας, πού, ὅταν γίνεται ἡ ἐργασία, μποροῦν νὰ τὶς διορθώσουν οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ μηχανικοί.

Οἱ ἴδιες ἐλλείψεις, τακτοποίηση τῶν ἐπιχωματώσεων καὶ τῶν θωρακίων, ὑπάρχουν καὶ στὸ Ρέθυμνο. Ὅμως τὸ φρούριό του δὲν ἔχει μεγάλες ἀνάγκες παρὰ μόνον ἀπὸ χῶμα, ἓνα τόσο ἀναγκαῖο ὑλικό, ποὺ εἶναι πολὺ λίγο. Πρέπει ἐπίσης ν' ἀλλάξει ἡ θέση τῆς Πύλης, νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρά, γιὰ νὰ εἶναι προφυλαγμένη καὶ νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ προσβάλλεται ἀπὸ τὴν ψηλὴ θέση ποὺ εἶναι ἀνάμεσα στὸ μῶλο καὶ στὴ θάλασσα.

²²) Σχέδιο τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τῆς Ἀκ. Τάμπιας τῶν

L' escavation del Porto di quella Città si rende anco necessario al servizio de sudditi; buona somma di denaro si ritrova in camera applicata a quest' opera; poiche, oltre li 2 m. perperi in circa all' anno, del statio delle robb: sottoposte a strori²³ (?) vienne per commission della Ser.tà V. aggiunto una gazetta, per misura de sali, che si consumano in quella Città; ho più volte ordinato l' essecutione di così buon opera, ma all' Ill.mo Sig.r Rettor Sagredo non è venuto il tempo d' essequirlo per la stagione impropria; et se bene dubbito che non sia durabile l' accomodamento servirà almeno per qualche tempo, a gran comodo et beneficio di quei abitanti.

Passerò a dir anco alcuna cosa delle fortezze, particolarmente di Spinalonga, Suda, e Grabuse, per la loro somma importanza, rispetto a posti, molto comodi e capaci d' ogni grossa Armata, con li diffetti, e ripari d' ogn' una di esse.

Quella di Spinalonga²⁴ patisse molte oppositioni; sei passa per

Τὸ καθάρισμα τοῦ λιμανιοῦ ἐκείνης τῆς πολιτείας εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητο, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ὑπηκόων. Μεγάλο χρηματικὸ ποσόν, ποὺ προορίζεται γι' αὐτὸ τὸ ἔργο, βρίσκεται στὸ ταμεῖο, ἀφοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν 2000 ὑπέρπυρα περίπου ποὺ εἰσπράττονται τὸ χρόνο ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῶν πραγμάτων, ποὺ ὑποβάλλονται σὲ strori²³, ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τῆς Γαληνότητάς σας, ἔχει προστεθῇ καὶ μιὰ γαζέτα στὸ μουζούρι τὸ ἅλατι, ποὺ καταναλίσκεται σ' αὐτὴ τὴν πόλη. Διέταξα πολλὰς φορὲς τὴν ἐκτέλεση ἐνὸς τόσο χρήσιμου ἔργου, ἀλλὰ ὁ ἐξοχότατος ρετούρης κ. Σαγκρέδο δὲν εἶχε τὸν καιρὸ νὰ τὸ ἐκτελέσει τὴν περίοδο ἐκείνη. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ ἀμφιβάλλω ἂν θὰ εἶναι διαρκείας ἡ ρύθμιση αὐτῇ, τουλάχιστο γιὰ κάμποσον καιρὸ θὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς κατοίκους.

Θὰ ἀναφέρω ἐπίσης κάτι γιὰ τὰ φρούρια καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Σπιναλόγκας, τῆς Σούδας καὶ τῆς Γραμπούσας, γιὰ τὴν πολὺ μεγάλη σπουδαιότητά τους (γιατὶ λόγω τῆς θέσης των, εἶναι πολὺ κατάλληλα καὶ ἱκανὰ καὶ γιὰ τὸν πῦρ μεγάλο στόλο) καὶ γιὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὴν ἄμυνα τοῦ καθενὸς ἀπ' αὐτά.

Τὸ φρούριο τῆς Σπιναλόγκας²⁴ προσβάλλεται ἀπὸ πολλὰς θέσεις

Τούρκων, ὅπου σήμερα τὸ «Καπετανάκειο», βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. op. cit. τόμ. V, πίν. 21.

²³) Ἡ λ. strori μοῦ εἶναι ἄγνωστη. Καὶ ὁ Zangirolami ποὺ ἀντέγραψε τὴν relezione δὲν γνωρίζει τὴ σημασία της καὶ σημειώνει ἐρωτηματικὸ. ? Ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα ὑποθέτω πὺς πρόκειται γιὰ τελωνειακὸ φόρο.

²⁴) Σχεδιάγραμμα τοῦ λιμανιοῦ καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Σπιναλόγκας βλ. Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 27 καὶ 28.

lungo di Muro, altrettanti di altezza in uno de Baloardi si deve certo riffare, con le facciate a botta di Cannone, stante la vigorosa offesa, che si può ricevere dal monte detto Colochita, non più di 60 passa lontano, et 90 dalla Grotta²⁵, che sarebbe da otturare, mentre in essa possono alloggiarsi comodamente 600 huomini, et piantar batteria, sendo facilissima la condotta del cannone, col commodo massime del Porto Colochita, tre soli miglia discosto, buono e capace; onde necessario si rende l' accomodar questi Baloardi, allargando la piazza d' essi, a maggior sicurezza della fortezza, come ho più diffusamente rappresentato alla Ser.tà V. con mie lettere n° 59, di 16 Gen:ο 1639; con li disegni, spesa, et ogni altra distintione maggiore; et all' Ill.mo Sig.r Cap.no Bragadin, ho anco lasciato le commissioni dell' Ecc.ze W. per la loro puntuale essecutione; essendovi anco buona parte delle materie preparate; conche in breve tempo, si potrà facilmente perfettionar l' opera.

Al bisogno d' alloggiamenti grandemente deteriorati; et che mi-

ποὺ εἶναι ἀπέναντί του, ἔξι «βήματα» στὸ μῆκος τοῦ τείχους, ἄλλα τόσα σὲ ὕψος σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς προμαχῶνες, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ξαναγίνουν μὲ τὶς προσόψεις γιὰ τὴ βολὴ τοῦ κανονιοῦ γιατί εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστεῖ μεγάλη ἐπίθεση ἀπὸ τὸ ὕψωμα ποὺ λέγεται Κολοκύθα, ποὺ δὲν ἀπέχει περισσότερα ἀπὸ 60 βήματα, καὶ 90 ἀπὸ τὸ σπήλαιο²⁵, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ φραχτεῖ. Μέσα σ' αὐτὸ μποροῦν νὰ ἐγκατασταθοῦν 600 ἄτομα, καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐγκατασταθῇ καὶ πυροβολικό, γιατί εἶναι εὐκολότατη ἡ μεταφορὰ κανονιῶν, μὲ τὴν πολὺ μεγάλη εὐκολία τοῦ εὐρύχωρου κόλπου τῆς Κολοκύθας, ποὺ ἀπέχει μόνο τρεῖς μίλια. Εἶναι, λοιπόν, ἀνάγκη νὰ τακτοποιηθοῦν αὐτοὶ οἱ προμαχῶνες καὶ νὰ μεγαλώσει ἡ πλατεία τους γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια τοῦ φρουρίου, ὅπως ἀνέφερα μὲ περισσότερες λεπτομέρειες στὴ Γαληνότητά σας μὲ τὴν ἐπιστολή μου ὑπ' ἀριθ. 59 τῆς 16 τοῦ Γενάρη 1639, μὲ τὰ σχέδια, τὴ δαπάνη καὶ μὲ κάθε ἄλλη μεγαλύτερη λεπτομέρεια. Στὸν ἐκλαμπρότατο καπετάνιο κ. Μπραγκαντὶν ἄφησα ἐπίσης τὶς ἐντολὲς τῶν ἐξοχοτήτων σας, γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσή τους, δεδομένου ὅτι μεγάλο μέρος τῶν ὀλικῶν εἶναι ἔτοιμο, μὲ τὰ ὁποῖα σὲ λίγο χρόνον εἶναι δυνατόν νὰ τελειώσει εὐκόλα τὸ ἔργο.

Γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν στρατῶνων, ποὺ εἶναι πολὺ καταστρεμμένοι

²⁵) Τὸ σπήλαιο στὴ χερσόνησο τῆς Κολοκύθας εἶναι γνωστὸ στοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ διαμονὴ ποιμνίων. Στοὺς σηλαιολόγους εἶναι ἄγνωστο.

nacciavano rovina; d' un magazzino per ripor l' artellaria, arme, et altri apprestamenti, ho fatto con picciola spesa, subito arrivato in Regno, supplir bastevolmente: onde a questo solo si doverà attendere di presente, come opera sommamente neccessaria, et da non differirsi per modo alcuno.

Dieci miglia in circa discosto dalla fortezza, vi è il Castello di Mirabello²⁶, di qualche consideratione, per la vicinanza al porto di S. Nicolò: anch' egli comodo, e capace di buon numero de Vasselli, et per la piccola distanza da quelli di Gerapetra, et Colochita, si deve haver in qualche riflesso, massime nella commodità dell' acqua della fiumana d' Istriona, non molto discosta. In questo vi habita un Castellano, con alcuni privilegiati, quattro scolari Bombardieri al tempo dell' estate, ed io l' ho sempre provveduto d' una Compagnia d' Infanteria, con una truppa de Cavalli, ripartita in questi due luochi, per li rispetti d' all' hora.

Scittia ha un Castello²⁷, che guarda quel Porto: et l' Ill.mo Sig.r Gio: Batta Minio, che con tutta l' applicatione invigila di continuo,

καὶ κινδυνεύουν νὰ πέσουν, γιὰ μιὰ ἀποθήκη, στὴν ὁποία μποροῦν νὰ φυλαχτοῦν κανόνια, ὅπλα καὶ ἄλλα ἐφόδια, ἐφρόντισα ἀρκετά, ἀμέσως μόλις ἐφθάσα στὸ Βασίλειο, ὥστε μόνο σ' αὐτὰ πρέπει νὰ ἀπασχοληθοῦν τῶρα, γιὰτὶ εἶναι ἔργα ἀπολύτως ἐπείγοντα, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀναβληθοῦν μὲ κανένα τρόπο.

Δέκα μίλια περίπου ἀπέχει ἀπὸ τὸ φρούριο τὸ Καστέλι τοῦ Μεραμπέλου²⁶, ποὺ ἔχει κάποια σπουδαιότητα, γιὰτὶ εἶναι κοντὰ στὸ λιμάνι τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ποὺ κι αὐτὸ εἶναι ἄνετο καὶ μπορεῖ νὰ περιλάβει πολλὰ πλοῖα, καὶ γιὰτὶ ἀπέχει λίγο ἀπὸ τὰ λιμάνια τῆς Γεράπετρας καὶ τῆς Κολοκύθας, καὶ πρέπει νὰ ἔχει κάποια ἐπίδραση, κυρίως στὸ ζήτημα τῆς εὐκολίας γιὰ τὴν προμήθεια νεροῦ ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἰστρώνα, ποὺ δὲν ἀπέχει πολὺ. Στὸ Καστέλι αὐτὸ κατοικεῖ ἓνας καστελάνος μὲ κάμποσους προνομιούχους, τέσσερις μαθητευόμενους βομβαρδιστὲς στὴν περίοδο τοῦ καλοκαιριοῦ. Ἐγὼ ἐφρόντισα νὰ τὸ ἐφοδιάσω μὲ ἓνα λόχο πεζικοῦ καὶ μὲ μερικὰ ἄλογα, μοιρασμένα στοὺς δύο αὐτοὺς τόπους γιὰ τὴ χρεία τῆς ὥρας.

Ἡ Σητεία ἔχει ἓνα καστέλι²⁷, ποὺ φυλάσσει τὸ λιμάνι τῆς καὶ ὁ ἐκλαμπρότατος κ. Ἰωάννης Βαπτιστὴς Μίνιο, ποὺ ἐπαγρυπνεῖ συνεχῶς

²⁶) Σχεδιάγραμμα τοῦ φρουρίου Μεραμπέλου, βλ. στὰ Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 30.

²⁷) Σχεδιάγραμμα τῆς Σητείας καὶ τοῦ φρουρίου τῆς βλ. Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 32.

senza alcun riguardo, al vantaggio del publico servitio, alla soddisfazione, et sicurezza de sudditi; L' ha migliorato d'un Cavalliero, con spesa insensibile: il quale proveduto da me d' un Sagro²⁸ da quattordici, resta meglio assicurato il Porto, et la Città stessa. Di ordinario V. Ser.tà vi mantiene un Capitano con 25 fanti, et una Compagnia de Cavalli; ma nelle turbolenze passate, vi ho spedito di rinforzo, ogn' anno 200 et più moschetieri, con un' altra Compagnia de Cavalli, sotto la direttione del Sig.^r Conte Osalco di Polcenigo, Cavaliere di molta stima, di grand' esperienza, e valore, che ha anteposto il publico servitio al suo particolare interesse, prontamente essendosi trattenuto in Regno, così da me commandato, doppo rinonciata la carica di soprintendente, a solo fine di meritar la gratia publica, di cui si rende ben degno; onde con l' instructioni, et ordini proprij, havesse modo di divertire, et accorrere ad ogni accidente, de Corsari non solo, ma di qualsivoglia altro tentativo, come mi promettevo dalla sua virtù.

Al forte del Paleocastro²⁹, non più di sei miglia discosto dalla

γιά τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς δημόσιας ὑπηρεσίας καὶ γιὰ τὴν ἱκανοποίηση καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν ὑπηκόων, τὸ ἐβελτίωσε μὲ ἓνα ἐπιπρομαχῶνα, μὲ ἀσήμαντη δαπάνη. Ὁ ἐπιπρομαχῶνας αὐτὸς ἐφοδιάστηκε ἀπὸ ἐμένα μὲ ἓνα σάγκρο²⁸ τῶν 14, κι ἔτσι εἶναι καλύτερα ἀσφαλισμένο τὸ λιμάνι καὶ ἡ ἴδια ἡ πολιτεία. Συνήθως ἡ Γαληνότητά σας διατηρεῖ ἐκεῖ ἓνα καπετάνιο μὲ 25 στρατιῶτες καὶ μιὰ ἴλη ἱππικοῦ. Μὰ ὕστερα ἀπὸ τὶς περασμένες ταραχὲς ἔστειλα ἐνισχύσεις κάθε χρόνο 200 καὶ περισσότερους τουφεκοφόρους, μὲ ἄλλη μιὰ ἴλη ἱππικοῦ, ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ κ. κόμη Ὁζάλκο ντὶ Πολκενίγκο, ἱππότη μεγάλης ἐκτίμησης, μεγάλης πείρας καὶ ἀνδρείας, ποὺ ἔχει θέσει τὴ δημόσια ὑπηρεσία, πρὶν ἀπὸ τὸ αἰτομικὸ του συμφέρον, καὶ μὲ προθυμία παραμένει στὸ Βασίλειο, ὕστερα ἀπὸ διαταγή μου, μετὰ τὴν παραίτηση ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τοῦ ἐπιθεωρητῆ, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ τύχει τῆς εὐνοίας τοῦ κράτους, γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ἄξιος. Ἔτσι, μὲ τὶς ὁδηγίες καὶ τὶς κατάλληλες διαταγές, θὰ εὕρισκε τρόπο νὰ συντρέξει σὲ κάθε ἀπρόοπτο, ὅχι μόνο ἐκ μέρους τῶν κουρσάρων μὰ καὶ σὲ κάθε ἄλλη ἀπόπειρα, ὅπως πιστεύω, λόγῳ τῆς ἀρετῆς του.

Στὸ φρούριο τοῦ Παλαιόκαστρου²⁹, ποὺ ἀπέχει ὅχι περισσότερο

²⁸) Sagro=εἶδος μεγάλου τηλεβόλου, ποὺ ἐκτόξευε μπάλες βάρους 8 καὶ 20 λιμπρών.

²⁹) Σχεδιάγραμμα τοῦ φρουρίου Παλαιόκαστρου βλ. στὰ Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 17 καὶ 18.

Città di Candia; assistono di continuo 40 fanti con un Capitano, ne ad altro serve quel Posto, che per assicurar la spiaggia contigua, et quello dalla Fraschia da Vasselli Corsari.

La fortezza della Suda³⁰, che diffende l' ingresso del vastissimo, et stimatissimo Porto; capace d' ogni più grossa e numerosa Armata, di quantità inestimabile de Vasselli; essendo la sua longhezza miglia sette, due, et tre di larghezza; Doppo il quale, con bellissima, amplissima pianura, si passa alla Canea, non più discosta, che tre sole miglia; È la più importante del Regno, perche serve d' antemurale, e difesa di quella Città, che occupato quel Porto, resterebbe in grandissimo pericolo. Questa Piazza, situata dalla natura, nell' ingresso del Porto, 350 passa lontana da terra dalla parte di Tramontana, et 950 in circa da quella d' Ostro, nella quale, se bene fu di mio ordine, ottimamente perfettionata la Porporella, ch' essendo de soli passa 150, senza alcuna speranza di poterla prolungare, per il gran fondo del Mare: Non possono sicuramente i tirri della fortezza impedir l' entrata, ad armate inimiche, ch' ardissero

ἀπὸ 6 μίλια ἀπὸ τὸ Χάντακα, βρίσκονται συνεχῶς 40 στρατιῶτες μὲ ἓνα καπετάνιο. Ἡ θέσις αὐτὴ δὲν χρησιμεύει γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς συνεχόμενης παραλίας καὶ τοῦ λιμανιοῦ τῶν Φρασκιῶν ἀπὸ τὰ πλοῖα τῶν κουρσάρων.

Τὸ φρούριο τῆς Σούδας³⁰, ποὺ προστατεύει τὴν εἴσοδο τοῦ εὐρυχωρότατου καὶ σπουδαιότατου λιμανιοῦ, ἱκανότατου νὰ χωρέσει τὸ μεγαλύτερο καὶ πολυαριθμότερο στόλο, μὲ ἀπεριόριστο ἀριθμὸ πλοίων, ποὺ τὸ μᾶκρος του εἶναι ἑπτὰ μίλια καὶ τὸ πλάτος του δυὸ καὶ τρία, μὲ τὴν ὠραιότατη καὶ εὐρυχωρότατη πεδιάδα, ἀπ' ὅπου περνᾷ κανεὶς γιὰ νὰ πάει στὰ Χανιά. ποὺ ἀπέχουν ὅχι περισσότερον ἀπὸ τρία μίλια, εἶναι τὸ σπουδαιότερο λιμάνι τοῦ Βασιλείου, γιὰτὶ χρησιμεύει σὰν προπύργιο καὶ προμαχῶνας τῆς πόλεως αὐτῆς, ποὺ, ἂν καταληφθεῖ τὸ λιμάνι, θὰ διατρέξει μέγιστο κίνδυνον.

Τὸ φρούριο αὐτό, τοποθετημένο ἀπὸ τὴ φύση στὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ, ἀπέχει ἀπὸ τὴν ξηρὰ ἀπὸ τὸ βόρειο μέρος 350 βήματα καὶ ἀπὸ τὸ νότιο 950 βήματα περίπου. Στὸ μέρος αὐτὸ (τὸ νότιο) ἐτελείωσε ἄριστα, ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ μου, ἡ πορπορέλα σὲ μῆκος μόνο 150 βήματα, δίχως καμιὰ ἐλπίδα νὰ προχωρήσει περισσότερον, γιὰτὶ ἡ θάλασσα εἶναι πολὺ βαθειά. Τὸ βεληνεκὲς τῶν κανονιῶν ἀπὸ τὸ φρούριο

³⁰) Σχεδιαγράμματα τοῦ κόλπου τῆς Σούδας, τοῦ φρουρίου τῆς Σούδας καὶ τοῦ φρουρίου στὸ Μαράθι βλ. Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 7, 8 καὶ 9.

il tentar l' ingresso, nel lungo tramite di 800 passa in circa; mentre ogni miglior colubrina, non eccede il tirro di punto in bianco, passa 400, nè il tirro di volata, vien posto in consideratione alcuna; onde con l' occasione della fortification commessami da V. Ser.tà al Porto del Marati; di cui discorrerò più a basso; li Ill.mi Capi da Guerra, et Ingegneri tutti, conclusero esser necessario qualche rimedio, a così urgente bisogno; poichè occupato il Porto, la Suda, il Marati resteriano in poter del nemico; et la Città della Canea, in pericolo evidente di perdersi in brevissimo tempo: L' opinione universale saria, di construir una fortezza sopra il Monte Podhumuria, ch' è nel principio della Porporella, con che incontrandosi li tirri con la Suda, si verrebbe ad assicurar ottimamente l' ingresso; La spesa però sarà di qualche rilievo, mentre tutti concordano in una perfetta fortezza, parche cosa picciola, non riuscirebbe d' alcun vantaggio, o profitto, anzi più tosto di danno, a beneficio dell' inimico, per la facilità d' impadronirsene, et ampliarla. Il disegno stesso, con le scritture d' Ingegneri conservo appresso di me,

ἀσφαλῶς δὲν φθάνει γὰρ νὰ ἐμποδίσαι τὴν εἴσοδο σὲ ἐχθρικοὺς στόλους ποὺ θὰ τολμοῦσαν νὰ τὴν παραβιάσουν γιὰτὶ ἡ ἀπόσταση, ἀνάμεσα στὸ φρούριο καὶ τὴν πορπορέλα, εἶναι περίπου 800 βήματα, ἐνῶ ἡ καλύτερη κολουμπρίνα δὲν ἔχει βεληνεκὲς σὲ εὐθεία γραμμὴ πάνω ἀπὸ 400 καὶ οὔτε ἡ βολὴ τοῦ κανονιοῦ ἔχει καμμιά ἀξία. Συνεπῶς, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐντολῆς, ποὺ μοῦ δόθηκε ἀπὸ τὴ Γαληνότητά σας, γὰρ τὴν ὀχύρωση τοῦ λιμανιοῦ στὸ Μαράθι, γὰρ τὴν ὁποία θὰ μιλήσω παρακάτω, οἱ ἐκλαμπρότατοι ἀρχηγοὶ τοῦ πολέμου καὶ ὅλοι οἱ μηχανικοὶ συμφώνησαν, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἐπείγοντως ἡ ἐπιδιόρθωση ἐκείνη. Γιατί, ἂν καταληφθεῖ τὸ λιμάνι, ἡ Σούδα καὶ τὸ Μαράθι θὰ πέσουν στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἡ πόλη τῶν Χανίων θὰ διατρέξῃ προφανῇ κίνδυνο νὰ χαθεῖ σὲ βραχύτατο χρονικὸ διάστημα.

Ἡ γενικὴ γνώμη εἶναι, ὅτι πρέπει νὰ κατασκευαστεῖ ἓνα φρούριο πάνω στὸ ὕψωμα Ποδομούρια, ποὺ εἶναι στὴν ἀρχὴ τῆς πορπορέλας. Ἔτσι θὰ διασταυρώνονται τὰ πυρὰ ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς Σούδας καὶ θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκλειστεῖ ἄριστα ἡ εἴσοδος. Ὅμως ἡ δαπάνη θὰ εἶναι κάπως ὑπολογίσιμη, γιὰτὶ ὅλοι συμφωνοῦν πὼς πρέπει νὰ γίνῃ ἓνα τέλειο φρούριο. Γιατὶ ἓνα πρᾶγμα μικρὸ δὲν θὰ μπορέσει νὰ προσφέρει καμμιά ὠφέλεια ἢ ἐξυπηρέτηση, καὶ μᾶλλον ζημιὰ θὰ προκαλοῦσε πρὸς ὄφελος τοῦ ἐχθροῦ, γιὰτὶ θὰ ἦταν εὐκολο νὰ τὸ κυριεύσει καὶ νὰ τὸ ἐπεκτείνει. Τὸ σχέδιό του μὲ τὶς ἐκθέσεις τῶν μηχανικῶν ἔχω μαζί μου καὶ θὰ παραδοθοῦν μυστικά, μὲ τὰ πα-

et sarà consignato in secreta, con le presenti, per lume, et informatione maggiore dell' Eccellenze Vostre.

Vicino alla Città della Canea, vi è il scoglio di S. Todero³¹, con due piccioli fortini, guardati da un Capitano et 40 fanti: affine d' impedir il ricovero, et approdare a Vasselli nemici, nella spiaggia contigua, per ricevere il beneficio del sbarco, et dell' acqua perfettissima della fiumara.

La fortezza delle Grabuse³², capo, e principio dell' Isola, serve non solo, per assicurar il Porto, et l' Armate di V. Ser.tà che capitassero con soccorsi, e provisioni nel Regno; ma per impedir il ricovero all' esteri inimiche; poiche essendo, per lo più, passato capo Spada, contrarij li venti, sono in conseguenza, necessitate al ritorno, e ridursi in quel Porto; Onde questa Piazza si deve tener in grandissimo riguardo, e stima. Alla Sfachia, giurisdizione della Canea, vi è un picciolo Castello³³, che serve per assicurar, et impedir il ricovero a quei posti vicini, de Vasselli secondo la loro qualità. Dal Con-

ρόντα, γὰρ πληρέστερη διαφώτιση καὶ ἐνημέρωση τῶν ἐξοχότητων σας.

Κοντὰ στὰ Χανιά εἶναι τὸ νησάκι τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου³¹, μὲ δυὸ μικρὰ ὀχυρά, ποὺ φυλάσσονται ἀπὸ ἓνα καπετάνιο καὶ 40 στρατιῶτες, μὲ σκοπὸ νὰ ἐμποδίζουν ἐχθρικά πλοῖα νὰ προσορμίζονται στὴ πλησιόχωρη παραλία γιὰ ἀπόβαση καὶ γιὰ νὰ παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι, ποὺ εἶναι πολὺ καλὸ.

Τὸ φρούριο τῆς Γραμπούσας³², ἀπ' ὅπου ἀρχίζει τὸ νησί, χρησιμεύει ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ λιμανιοῦ καὶ τῶν στόλων τῆς Γαληνότητά σας, ποὺ θὰ ἔφθαναν ἐκεῖ μὲ βοήθειες καὶ πολεμφοδία γιὰ τὸ Βασίλειο, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐμποδίζει τοὺς ξένους καὶ ἐχθρικοὺς στόλους. Γιατί, ἂν προχωρήσουν περισσότερο καὶ περάσουν τὸ ἀκρωτήρι τῆς Σπάθας, οἱ ἐνάντιοι ἄνεμοι μπορεῖ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ γυρῶσιν πίσω καὶ νὰ ζητήσουν καταφύγιο σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι. Συνεπῶς στὸ φρούριο αὐτὸ πρέπει νὰ δοθεῖ μεγίστη προσοχή.

Στὰ Σφακιά, στὴν περιφέρεια τῶν Χανιῶν, ὑπάρχει ἓνα μικρὸ καστέλι³³, ποὺ χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ γιὰ νὰ ἐμποδίζει πλοῖα, ἀνάλογα μὲ τὴν ιδιότητά τους (δηλ. ὅταν εἶναι ἐχθρικά), νὰ καταφύ-

³¹) Βλ. σχεδιάγραμμα τῶν φρουρίων τῆς νησίδας Ἀγ. Θεοδώρου στὰ Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 5.

³²) Σχεδιάγραμμα τοῦ φρουρίου καὶ τῆς νήσου Γραμπούσας βλ. στὰ Μνημεῖα κλπ. τόμ. V, πίν. 2.

³³) Σχεδιάγραμμα τῆς Χώρας Σφακίων καὶ τοῦ φρουρίου βλ. στὰ Μνημεῖα κλπ., τόμ. V, πίν. 48.

seglio di X di Candia, si fa elettione d' un Prov.^r nobile Veneto, le cui sentenze vanno in appellatione al Colleggiato: Quella gente è belicosa, e fiera, per lo più inclinata alla navigatione, con la quale, et con la mercantia de legnami, tagliati ne boschi di quella giurisdictione, condotti in Candia, Rettimo, e Canea, si buscano il vito; sendo quei luochi alpestri, e montuosi, con pochissimi grani, sebene con qualche numero d' animali; De legnami di quei boschi, che sono tutti Cipressi e Carpini, altre volte si fabricavano Vasselli di gran portata, che riuscivano a perfettione, ma essendo del 1612 seguito un grand' incendio, che durò un anno, et più, senza potersi smorzare; restano i medesimi boschi, quasi disfatti, con gran perdita, e danno, ne si può più cavar legnami di consideratione.

Arriverà il numero dell' anime di quel territorio tutto a 4970; de 1400 de quali, si può all' occorrenze prometter ogni fattione, et servitio, quando siano retti da Capitano d' esperienza, e valore, et in occasione d' Armate, si possono cavar soldati, et marinari di tutta perfettione, et d' ogni miglior riuscita.

Nel tempo dell' ultime turbulenze con Turchi, feci da Capi et

γουν στὰ κοντινὰ λιμάνια. Ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῶν 10 τοῦ Χάντακα ἐκλέγεται ἓνας εὐγενὴς βενετὸς Προβλεπτῆς, ποὺ οἱ ἀποφάσεις του ἐφesiβέλλονται στὸ Συμβούλιο αὐτό. Οἱ κάτοικοι τῶν Σφακιῶν εἶναι φιλοπόλεμοι καὶ ὑπερήφανοι, καὶ οἱ περισσότεροι ἔχουν κλίση στὴ θαλασσοπορία, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὡς καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπορεία τῆς ξυλείας, ποὺ κόβουν στὰ δάση αὐτῆς τῆς περιφέρειας καὶ μεταφέρουν στὸ Χάντακα, στὸ Ρέθυμνο καὶ στὰ Χανιά, ἐξοικονομοῦν τὴν τροφή τους. Γιατὶ οἱ τόποι ἐκεῖνοι εἶναι ἀλπικοὶ καὶ ὄρεινοὶ μὲ ἐλάχιστα σιτηρά, καὶ ἔχουν μόνο κάμποσα ζῶα. Ἀπὸ τὴν ξυλεία ἐκεῖνη τῶν δασῶν, ποὺ εἶναι ὅλο κυπαρίσσια καὶ γαῦροι, κατασκεύαζαν ἄλλοτε πλοῖα μεγάλης χωρητικότητος, ποὺ τὰ ξοφτιαναν τέλεια. Ἀλλὰ τὸ 1612 ἔγινε μιὰ μεγάλη πυρκαϊά, ποὺ βάσταξε περισσότερο ἀπὸ ἓνα χρόνο, δίχως νὰ μπορέσουν νὰ τὴ σβήσουν. Καὶ ἔτσι τὰ δάση αὐτὰ εἶναι σχεδὸν καταστρεμμένα μὲ μεγάλη ἀπώλεια καὶ ζημιὰ, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰγάλουν πὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀξιόλογη ξυλεία.

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς θὰ φθάνουν συνολικὰ τοὺς 4970. Ἀπ' αὐτοὺς 1400 μποροῦν νὰ προσφέρουν ὑπηρεσία σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, ὅταν διοικοῦνται ἀπὸ καπετάνιο πείρας καὶ ἀξίας. Σὲ περίπτωση ἐπιστράτευσης μποροῦν νὰ στρατολογηθοῦν στρατιῶτες καὶ ναῦτες ἱκανότατοι.

Τὸν καιρὸ τῶν τελευταίων ταραχῶν μὲ τοὺς Τούρκους διέταξα

Ingegneri riveder accuratamente tutte le fortezze medesime, et non potendo essere ritenuto il mio spinto dalla violenza dell' indisposizioni mie familiari; come che fosse tutto infiammato dall' interesse della Patria, in urgentissima congiuntura, mi portai pure io stesso, o per meglio dir, portar mi feci, alla visita d' ogn' una delle Principali, sumministrandole tutto il rend.o alla loro preservatione; poiche nella scarsezza di tutte le cose, convenivo compartirle in maniera, che me ne riserbassi, da poter poi ne gl' ultimi bisogni, supplire in maggior abbondanza, a quella parte, che più occorresse, secondo l' emergenze, et avisi; Ben è vero che de viveri sono tutte per lo più proviste, mentre, *eccettuata qualche quantità de grani, che si va spedendo a portione del consumo; si può dire, che quelle militie vivono nel rimanente, de momenti, in momenti, poiche havendo gl' Ecc.mi Ill.mi Inquisitori, espressamente prohibito, il dar denaro in soventione, all' Ill.mi Prov.ri, con il quale poi s' andavano munendo d' ogni sorte di vittuarie; nè trovandosi, per diligenza usata, chi voglia prender il carico di vivandiero, resta all' arbitrio de casalioti circonvicini, il sumministrarle giornalmente il bisogno, et

τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τοὺς μηχανικοὺς νὰ ἐπιθεωρήσουν προσεκτικὰ ὅλα αὐτὰ τὰ φρούρια. Καὶ μὴ μπορώντας νὰ συγκρατήσω τὴν ἐπιθυμίαν μου παρὰ τὴν ὀξύτητα τῶν οἰκογενειακῶν μου ζητημάτων, ἐπειδὴ τὰ πάντα ἦταν φλογισμένα ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Πατρίδα, πῆγα κι ἐγὼ ὁ ἴδιος, μὲ συμπτωματικὴ εὐκαιρία, ἥ γιὰ νὰ πῶ πὺδ σωστὰ διέταξα νὰ μὲ πάνε, γιὰ νὰ ἐπισκεφθῶ καθένα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα φρούρια, προμηθεύοντας σ' αὐτὰ ὁλόκληρη τὴν ἀναγκαῖα πίστωση γιὰ τὴ συντήρησή τους. Γιατί, μὲ τὴν ἔλλειψη τόσων πραγμάτων, ἔπρεπε νὰ ἐφοδιαστοῦν ἔτσι, ὥστε νὰ ἐπιφυλαχθῶ νὰ μπορέσω ἔπειτα σὲ ἔσχατη ἀνάγκη, νὰ χορηγήσω σὲ μεγαλύτερη ποσότητα, ἐκεῖ ποὺ θὰ χρειάζονταν περισσότερα, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις καὶ τὶς πληροφορίες. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἀπὸ τρόφιμα εἶναι ἐφοδιασμένα τὰ περισσότερα. Ἐνῶ, ἂν ἐξαιρεθεῖ κάποια ποσότητα σιτηρῶν ποὺ ξοδεύεται σὲ μερίδες, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πὼς οἱ στρατιῶτες τῶν φρουρίων ζοῦν κατὰ τὰ ἄλλα ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη. Γιατὶ οἱ ἐξοχότατοι καὶ ἐκλαμπρότατοι ἑξεταστὲς ρητὰ ἀπαγόρευσαν τὴν χορήγηση χρημάτων στοὺς ἐκλαμπρότατους προβλεπτές, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἐφοδιάζονταν μὲ κάθε εἶδους τρόφιμα. Οὕτε βρίσκεται κανεὶς μὲ τὴ συνηθισμένη μέριμνα νὰ ἀναλάβει τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τροφοδότου.

Ὑστερα ἀπ' ὅλ' αὐτὰ εἶναι στὴν ἐξουσία τῶν χωρικῶν τῶν γύρω χωριῶν, νὰ τοὺς παρέχουν κάθε μέρα τὰ ἀναγκαῖα καὶ πολλὰς φορές,

molte volte, per la contrarietà de tempi, le militie languiscono; Disordine, che potria apportar, in occasione d' improvviso attacco, pericolosissimi accidenti, che per ciò stimai bene, far in ogn' una di esse, un deposito di 100 m. de biscotti, con quelli all' occorrenze, si poteva supplir per qualche tempo, fin a nuovo soccorso; ne tralasciai di sovvenirle con qualche summa di denaro all' effetto sudetto; se ben senza giro di scrittura, per le prohibitioni di quell' Ecc.ze: Qualche deliberatione, in questa grave materia, riuscirebbe molto profittevole per l' occorrenze venture, ed io son necessitato dal zelo della mia devotione a riverentemente raccordarlo, per publico servitio.

Furono anco deliberati da V. Ser.tà per servitio delle medesime fortezze, venti molini da mano, che mai sono stati spediti, et pur necessaria al pari di qualsivoglia altra si rende la provisione d' essi; senza li quali, inutile riuscirebbe ogn' abbondante preparamento di biade, nella mancanza de modo da ridurle in farine: il non differir la missione, stimerei ottimo servitio.

Con che passerò a discorrer alcuna cosa dell' Isole di Tine, e Cerigo, che sono di somma importanza.

ἀπὸ ἀντιξοότητες τῶν καιρῶν, οἱ στρατιῶτες ὑποφέρουν: αἰξία ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φέρει, σὲ περίπτωσι ἀπρόοπτης ἐπίθεσης, μεγάλη δυστυχήματα. Γιὰ τὸ λόγῳ αὐτὸ κρίνω ὀρθό, σὲ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ φρούρια, νὰ γίνῃ μιὰ παρακαταθήκη ἀπὸ παξιμάδια 100 μ., πού, σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, θὰ μπορούσαν μ' αὐτὰ νὰ περάσουν κάμποσο καιρὸ, ὥσπου νὰ ἔλθουν νέες ἐπικουρίες. Δὲν παρέλειψα ἐπίσης νὰ βοηθήσω μὲ κάποιο χρηματικὸ ποσόν, γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ ἀναφέρω παραπάνω, δίχως νὰ δημιουργήσω ἀλληλογραφία λόγῳ τῶν ἀπαγορεύσεων τῶν ἐξοχότητων ἐκείνων. Γιὰ τὸ σοβαρὸ αὐτὸ ζήτημα κάποια ἀπόφασι θὰ ἀπέβαινε πολὺ ὠφέλιμη σὲ περίπτωσι μελλοντικῆς ἀνάγκης. Ὁ ζῆλος μου πρὸς τὸ καθήκον μου μὲ ἀναγκάζει νὰ τὸ ἀναφέρω εὐσεβῶς χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος.

Ἡ Γαληνότητά σας ἀποφάσισε ἐπίσης νὰ σταλοῦν εἴκοσι χειρόμυλοι στὰ φρούρια αὐτά, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τοὺς ἔστειλαν, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα ἢ προμήθειά τους τόσο ὅσο καὶ ὅποιαδήποτε ἄλλη προμήθεια. Δίχως αὐτοὺς κάθε προμήθεια σιτηρῶν, ὅσο ἄφθονη καὶ ἂν εἶναι, καταντᾷ ἄχρηστη, γιὰτὶ λείπει ὁ τρόπος νὰ τὰ κάμουν ἀλεύρι. Θεωρῶ ἄριστη ὑπηρεσία τὴν μὴ ἀναβολὴ τῆς ἀποστολῆς των.

Ὑστερὰ ἀπ' αὐτὰ θὰ πῶ μερικὰ πράγματα γιὰ τὰ σπουδαιότερα νησιά, τὴν Τήνο καὶ τὰ Κύθηρα.

Tine, rispetto al sitto, non solo del Castello, che viene giudicato quasi inespugnabile, ma anco dell' Isola tutta, riposta nel cuore del stato Turchesco, in faccia di Constantinopoli, refugio de schiavi; dove non può esser impedito, alla diligenza di quell' Illmo Rettore, il penetrar gl' andamenti de Turchi, con notabilissimo publico vantaggio; deve tenersi in grandissima stima, et a tutto potere sostenuta, e difesa. Ho havuto per essa molto da travagliare, perche nelle minaccie de Barbari, et de Turchi stessi, a quali sommamente preme l' acquisto di quell' Isola, che veramente le traffige l' anima; mi convenne applicarvi il pensiero più che a tutto il resto: affine di renderla ben provveduta, e munita, massime nelle difficoltà e pericoli delle condotte, accio per mancanza de provisioni, non fosse necessitata, in caso d' invasione, a cader in poter de inimici, come facilmente poteva succedere, nel stato in che si ritrovava; L' espedij però in buona congiuntura, un Vassello carico di munitioni, Arme, apprestamenti d' ogni sorte; sei pezzi d' Artiglieria; Una Compagnia di ottanta scielti fanti di rinforzo, con un perfetto Capitano, denaro a sufficienza, per la provisione de viveri, nella strettezza del Regno, et così susseguentemente son andato sumministrandole nuovo

Ἡ Τῆνος, χάρις στὴ θέσῃ ὅχι μόνο τοῦ καστελιοῦ, ποὺ θεωρεῖται σχεδὸν ἀπόρητο, μὰ καὶ ὁλόκληρου τοῦ νησιοῦ, ποὺ βρίσκεται στὴν καρδιά τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀπέναντι στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ εἶναι καταφύγιο τῶν σκλάβων (ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ ἀπογορευτεῖ μὲ τὴν μέριμνα τοῦ ἐκλαμπρότατου ἐκείνου ρετούρη ἢ διείσδυση Τούρκων) μὲ πολὺ σημαντικὰ πλεονεκτήματα τοῦ δημοσίου, πρέπει νὰ θεωρεῖται σπουδαιότατη καὶ νὰ ὑποστηριχθεῖ καὶ νὰ προστατευθεῖ μὲ κάθε θυσία. Πολὺ μὲ ἀπασχόλησε τὸ νησί αὐτό, γιὰ τὸ μὲ τίς ἀπειλὲς τῶν Μπαρμπερίνων καὶ τῶν ἰδιῶν τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ ἡ κατάκτηση τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ, ποὺ πραγματικὰ τοὺς θλίβει τὴν ψυχὴ, ἀναγκάστηκα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχή μου σ' αὐτὸ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, γιὰ νὰ τὸ ἐφοδιάσω καλύτερα μὲ πολεμεφόδια καὶ τροφίμα, καὶ παρὰ τίς δυσκολίες καὶ τοὺς κινδύνους τῶν ἀποστολῶν γιὰ νὰ μὴ στεναχωρηθεῖ ἀπὸ ἐλλείψεις, σὲ περίπτωσι εἰσβολῆς καὶ πέσει στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως εὐκόλα μποροῦσε νὰ συμβεῖ στὴν κατάστασι ποὺ βρισκόταν. Κατὰ εὐτυχῆ σύμπτωσι ἔστειλα ἐκεῖ ἓνα πλοῖο φορτωμένο πολεμεφόδια, ὅπλα καὶ πρεσταμένα κάθε εἶδους, 6 πυροβόλα, ἓνα λόχο ἀπὸ 80 ἐκλεκτοὺς στρατιῶτες ἐπικουρίας μὲ ἓνα τέλειο καπετάνιο, χρήματα ἀρκετὰ γιὰ τὴν προμήθεια ζωοτροφιῶν, γιὰ τὴν ὑπὸρχε ἔλλειψι τροφίμων στὸ Βασίλειο. Κι ἔτσι,

soccorso delle cose stesse, et di denaro, se bene in molte fiate, per non azardar in una sol volta, grosso capitale della Ser.tà V.; ma sempre con le cautioni, e preavvertenze proprie, et gratie a S.D.M.³⁴ tutto è, senza alcun danno, sicuramente pervenuto, con gran sodisfattione, e contento di quell' Ill.mi Rappresentanti, et sudditi, veramente fedelissimi, che (protetti) di buon cuore esponeranno sempre le vite, per servitio di questa Ser.ma Rep.ca; Ascenderà il numero di quell' anime a 10900 in circa; de quali si cavano 1500 soldati di Cernide, sotto cinque Capitani, che fanno l' estate le solite guardie alle Marine, con la corrispondenza de segni per portarsi, et esser pronti all' occorrenze del bisogno. Assistono d' ordinario alla guardia di quel Castello due Compagnie di 50 fanti l' una, con due Capitani, un Governatore, 30 scolari Bombardieri dell' Isola; et di Candia vi ho anco spedito, 4 Bombardieri provisionati, con un buon Capo, per le occorrenze d' all' hora. Piccola quantità di biade si raccoglie nell' Isola; la maggior parte orzo; tutte però non servono, per il vito di tre mesi, che per ciò deve la prudenza dell' Ill.mo Sig.^r Rettor procurarne prematuramente la provisione dall'

τὸ ἐφοδίασα καὶ πάλι μὲ τὰ ἴδια ἐφόδια καὶ χρήματα, ἀλλὰ σὲ διάφορες περιόδους, γιὰ νὰ μὴν διακινδυνεύσω σὲ μιὰ μόνο φορὰ μεγάλα κεφάλαια τῆς Γαληνότητάς σας, πάντοτε ὁμῶς μὲ προφυλάξεις καὶ εἰδικὲς προειδοποιήσεις καὶ χάρις στὴ θεία του Μεγαλειότητα, ὅλα πῆγαν καλά, δίχως καμμιά ζημιὰ. Πρᾶγμα ποὺ ἔγινε δεκτὸ μὲ μεγάλη ἱκανοποίηση καὶ εὐχαρίστηση τῶν ἐκλαμπρότατων ἀντιπροσώπων καὶ τῶν ὑπκόων, τῶν ἀληθινὰ πιστῶν, ποὺ ὅταν προστατεύονται θὰ θυσιάσουν τὴ ζωὴ τους πάντα στὴν ὑπηρεσία τῆς Γαληνότητος αὐτῆς Δημοκρατίας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ψυχῶν τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ θὰ φτάνει τὶς 10.900 περίπου. Ἀπὸ αὐτοὺς στρατεύονται στὴν πολιτοφυλακὴ (cernide) 1500, ὑπὸ τῇ διοίκηση 5 καπετάνιων, ποὺ τὸ καλοκαίρι φυλάσσουν τὶς παραλίες, καὶ συνεννοοῦνται μὲ σήματα ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμοι σὲ περίπτωσι ἀνάγκης. Γιὰ τὴ φρούρηση τοῦ καστελιοῦ ὑπάρχουν δυὸ λόχοι ἀπὸ 50 στρατιῶτες ὁ καθένας, μὲ δυὸ καπετάνιους, ἓνα διοικητὴ καὶ 30 μαθητευόμενους βομβαρδιστὲς. Ἀπὸ τὸ Χάντακα ἔστειλα ἐπίσης 4 βομβαρδιστὲς μισθωτοὺς μὲ ἓνα καλὸ ἀρχηγὸ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ὥρας. Μικρὴ ποσότητα σιτηρῶν σοδειάζεται στὸ νησί, στὸ μεγαλύτερο μέρος κριθάρι, ἀλλὰ ὅλα - ὅλα δὲν ἀρκοῦν παρὰ γιὰ τρεῖς μῆνες. Γι' αὐτὸ ἡ πρόνοια τοῦ ἐξοχότατου κ. Ρετούρη πρέπει νὰ ἐφοδιάζει ἐγκαίρως τὸ νησί ἀπὸ

³⁴⁾ S. D. M. = Sua Divina Maestà = ἡ θεία Μεγαλειότης του.

Isole d' Arcipelago, che riesce d' ordinario abundantissima; ma nelle prohibitioni del comertio, et nella strettezza de Turchi, ho convenuto supplir con quello del Regno, per rimediar all' estrema necessità di quei popoli; mentre anco il deposito che si tiene d' orzo, per la summa di tremille moza in circa, era già stato consumato, et le militie languivano. Vivono quei sudditi, per due terzi, et più, col ritto latino, et li restanti greco, et tengono continua corrispondenza, con quelli dell' Isole d' Arcipelago, da cui ricevono molti commodi, mentre quei stessi conservano memoria del comando, che già ne tenne la Ser.tà V., et professano gran devotione et ossequio; il che son andato anch' io confermando con alcuno de' principali; stimando, che ciò possi apportar, molto beneficio a gl' interessi dell' Ecc.ze W.; et ne ho sperimentato gl' effetti; Poiche nelle maggiori prohibitioni, e proteste del Turco; nelle comminationi, et minaccie de Barbari, senza alcun riguardo, alla robba non solo, ma alla vita stessa, hanno sempre voluto i miei confidenti, confirmare la loro pronta volontà, et inclinatione, con l' espeditione continua de barche, e Vasselli de formenti in Regno; fin che questo abundantemente pro-

τὰ ἄλλα νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους, ποὺ συνήθως ἔχουν πλουσιότατη παραγωγή. Μὲ τίς ἀπαγορεύσεις ὁμῶς τοῦ ἐμπορίου καὶ τοὺς περιορισμοὺς τῶν Τούρκων ἀναγκάστηκα νὰ τοὺς ἐφοδιάσω μὲ σιτηρὰ ἀπὸ τὸ Βασίλειο, γιὰ τὴ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων ποὺ εἶχαν φθάσει σὲ ἔσχατο σημεῖο, ἀφοῦ ἡ παρακαταθήκη κριθαριοῦ ποὺ ὑπῆρχε ἐκεῖ, 3000 μουζούρια περίπου, εἶχε ἤδη καταναλωθεῖ καὶ οἱ στρατιῶτες πεινοῦσαν. Οἱ ὑπῆκοοι αὐτοὶ ζοῦν κατὰ τὰ δυὸ τρίτα καὶ περισσότερο μὲ τὸ λατινικὸ δόγμα καὶ οἱ ὑπόλοιποι μὲ τὸ ἑλληνικὸ καὶ διατηροῦν συνεχεῖς σχέσεις μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους παίρνουν πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ συντήρησή τους. Οἱ κάτοικοι αὐτοὶ (τοῦ Ἀρχιπελάγους) θυμοῦνται τὴ διοίκηση ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὴ Γαληνότητά σας, καὶ ἔχουν μεγάλο σεβασμὸ καὶ ἀφοσίωση.

Καὶ ἐγὼ ἐβεβαίωσα τὴν κατάσταση συζητώντας μὲ τοὺς προύχοντες, πιστεύοντας πὼς αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρει μεγάλη ὠφέλεια στὰ συμφέροντα τῶν ἐξοχότητων σας. Καὶ αὐτὸ τὸ διαπίστωσα, γιατί, στίς σπουδαιότερες ἀπαγορεύσεις καὶ διαμαρτυρίες τῶν Τούρκων, στίς ἀπειλὲς καὶ φοβέρες τῶν Μπαρμπερίνων, ἀπαντοῦν ἀδιαφορώντας ὄχι μόνο γιὰ τὴν περιουσία τους μὰ καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τους καὶ πάντοτε μὲ ἐβεβαίωσαν οἱ ἐμπιστοί μου γιὰ τὴν διάθεσή τους καὶ τὴν ἀγάπη τους, στέλλοντας μὲ βάρκες καὶ πλοῖα σιτάρια στὸ Βασίλειο, ὥσπου, μὲ τίς ἀφθονες προμήθειες τῆς Γαληνότητάς σας καὶ

veduto da V. Ser.tà, et cessato il spazzo d' esso, avisati anco da me, commendati, con esibitioni, e regali cortesi, affettuosi, hanno fermato l' espeditione.

Con queste, et con altre ben chiare espressioni, dimostrano il desiderio loro, di sottrarsi dalla Tiranide de ministri Turcheschi, et ridursi alla devottione della Ser.tà V., per li soverchi aggravij, contributioni, de carazzi, presenti, che ascendono la summa de 80 m. reali all' anno, oltre le spese eccessive, alli Bei, et genti loro, quando si portano alla riscossione del carazzo, con danno grandissimo, eccedente alle loro forze; Con tante altre Avanie, et estorsioni, che sono ridotti in una estrema miseria.

Vivono buona parte di quella gente, col ritto cattolico latino, et osservano grandemente il nome del sommo Pontefice: Da tre anni in quà, si sono introdotti li Padri Giesuiti in Scio, che insegnano a fanciulli dell' Isole tutte, senza premio alcuno; ne quelli di Tine stessi, non ostante gl' ordini in contrario, si astengono d' espedir i loro figlioli, che ritornano poi imbevuti de concetti, che possono riuscir per aventura, di publico disavantaggio; Questi padri per lo più, sono di nazione Francese, o dipendenti da quella Corona; che

ἀφοῦ ἀπαγορεύτηκε ἡ πώληση τοῦ σταριοῦ, τοὺς εἰδοποίησα καὶ τοὺς παρακίνησα νὰ σταματήσουν τὶς ἀποστολές, στέλνοντάς τους καὶ εὐγενικὰ καὶ στοργικὰ δῶρα.

Μὲ αὐτὲς καὶ μὲ ἄλλες φανερὲς ἐκδηλώσεις δείχνουν τὴν ἐπιθυμία τους νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Τούρκων ἀφεντάδων τους, καὶ νὰ ξαναγυρίσουν στὴ δικαιοδοσία τῆς Γαληνότητάς σας, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ σημερινὰ ὑπερβολικὰ βάρη, τοὺς φόρους, τὰ χαράτσια, ποὺ βγαίνουν στὸ ποσὸ τῶν 80 χιλιάδων ριάλια ἰδὸ χρόνο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὑπερβολικὰ ἔξοδα γιὰ τοὺς μπέηδες καὶ τὶς οἰκογένειές τους, ὅταν ἔρχονται νὰ εἰσπράξουν τὸ χαράτσι, ποὺ ὑπερβαίνει τὶς δυνάμεις τους πρὸς μεγάλη ζημιὰ τους. Μὲ τόσες ἄλλες ἀδικίες ἔχουν πέσει σὲ πολὺ μεγάλη ἀθλιότητα. Μεγάλο μέρος τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ζεῖ μὲ τὸ λατινικὸ δόγμα καὶ σέβονται πολὺ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνώτατου ποντίφικα. Πρὶν ἀπὸ τρεῖς χρόνια πῆγαν στὴ Χίο οἱ Ἰησουῖτες καλόγεροι, καὶ διδάσκουν τὰ παιδιὰ ὅλων τῶν νησιῶν, δίχως καμμιά ἀμοιβή. Στὴν ἴδια τὴν Τήνο παρὰ τὶς ἀντίθετες διαταγές, ἀπέχουν νὰ στέλνουν τὰ παιδιὰ τους γιὰτὶ ἐπιστρέφουν ἔπειτα διαποτισμένα μὲ ἀντιλήψεις, ποὺμποροῦν νὰ ἀποβοῦν ἐπικίνδυνες στὸ δημόσιο συμφέρον. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς καλόγερους αὐτοὺς εἶναι Γάλλοι ἢ ἑξαγτῶνται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ κράτος. Καί, ἀπὸ ὅ,τι καταλαβαίνει κανεὶς, προσπαθοῦν μὲ κάθε

per quanto si scorge, procura a tutto potere, d'acquistar l'animo, et benevolenza di quei popoli, col mezo de suoi ministri, il che ben chiaro si comprende; poiche li Vescovati, e Prelature tutte, sono conferite a dipendenti di quel Re, da cui ricevono anco annua recognitione, o salario, per renderli maggiormente obligati. Non ho però anch'io tralasciato d'attestare non solo ad alcuni di quei Prelati, con cui ho havuto occasione di contrattare, ma a quelli del ritto Greco, et Paesani ancora, che ben in numero di consideratione capitano di continuo, con merci in Regno; l'ottima inclinatione, et effetto della Ser.tà V., verso di loro, il desiderio che contenta di dargliene in ogni occorrenza aperti testimonij, col di più, che ho stimato conferente al publico interesse, secondo la qualità delle persone, non senza frutto certissimo. Nè dissentirei, per mio debil senso, che l'Ecc.ze W. ancora, procurassero, in conformità della Corona di Francia, quelle Prelature, e cariche, in soggetti sudditi, dipendenti; per quei importanti rispetti, che sono ben notti, alla loro somma prudenza.

Tiene la Ser.tà V. nell'Isole alcuni Consoli, in Scio, Hixia, et

τρόπο νὰ κατακτήσουν τὴν ψυχὴ καὶ τὴν εὐνοία τῶν λαῶν αὐτῶν, διὰ μέσου ἐκείνων ποὺ τοὺς διοικοῦν. Καὶ αὐτὸ φαίνεται καθαρά, γιατί τὰ ἐπισκοπικὰ καὶ ὅλα τὰ ἀξιώματά τους παρέχονται ἀπὸ τὸ βασιλῆα ἐκεῖνο καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον ἐξαρτῶνται. Ἀπὸ τὸν ἴδιο βασιλῆα παίρνουν κάθε χρόνο ἀναγνώριση ἢ μισθό, γιὰ νὰ τοῦ εἶναι περισσότερο ὑποχρεωμένοι.

Ὅμως κι ἐγὼ δὲν παρέλειψα νὰ διαβεβαιώσω ὅχι μόνο μερικοὺς ἀπὸ ἐκείνους τοὺς καλογέρους, μὲ τοὺς ὁποίους βρῆκα εὐκαιρία νὰ συζητήσω, μὰ καὶ ἐκείνους τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος, ἀκόμη καὶ τοὺς χωρικοὺς, ποὺ σὲ μεγάλο ἀριθμὸ καταφθάνουν συνεχῶς στὸ Βασίλειο μὲ ἐμπορεύματα, ὅτι ἡ Γαληνότητά σας τρέφει τὰ καλύτερα καὶ στοργικότερα αἰσθήματα γι' αὐτούς, γιὰ τὰ ὁποῖα περιμένει τὴν εὐκαιρία νὰ δώσει σαφεῖς ἐνδείξεις. Ἐπὶ πλέον θεώρησα, χάριν τοῦ δημόσιου συμφέροντος, σωστὴ τὴ συζήτηση μὲ ὁρισμένα πρόσωπα, ἀνάλογα μὲ τὴν ποιότητά τους. Καὶ κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη δὲν θὰ διαφωνοῦσα ἂν, ἀκόμη καὶ οἱ ἐξοχότητές σας, προσπαθήσουν, σὲ συμφωνία μὲ τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας, νὰ δοθοῦν τὰ ἱερατικὰ αὐτὰ ἀξιώματα σὲ ὑπηκόους μας, γιὰ τοὺς σπουδαίους λόγους, ποὺ εἶναι καλὰ γνωστοὶ στὴν ὑψηλότερη σοφία σας.

Στὰ νησιὰ διατηρεῖ ἡ Γαληνότητά σας μερικοὺς προξένους, στὴ Χίο, στὴν Νάξο καὶ στὴ Μήλο, ποὺ μὲ τὴν ἀλληλογραφία τους δί-